

Tadeusz Fitych

Personel i organizacja nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego 31-szego posła apostolskiego w Polsce (1622-1627)

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 8/1, 41-80

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. TADEUSZ FITYCH

PERSONEL I ORGANIZACJA NUNCJATURY Giovanniego Battisty Lancellottiego 31-szego pośła apostolskiego w Polsce (1622-1627)

Powstawanie stałych nuncjatur jako rezydencjalnych przedstawicielstw dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej w poszczególnych krajach było efektem długiego procesu, zapoczątkowanego z końcem średniowiecza¹. Nie zachował się żaden dokument papieski mówiący o powołaniu do życia instytucji nuncjatur, którym z biegiem czasu nadano także ranę pierwszej lub drugiej kategorii. To jednak istniały one już w niektórych krajach europejskich, zanim pierwsze oficjalne – choć jedynie częściowe – normy w zakresie organizacji nowożytnej formy dyplomacji papieskiej wydał Sobór Trydencki w r. 1562². Następnie w latach osiemdziesiątych papież Grzegorz XIII (1572-1585) dokonał ujednoczenia zasad organizacyjnych i, nadając instytucji nuncjatury stałą formę, przekształcił ją w funkcjonalny instrument reformy kościelnej³. Tak więc obok najstarszych nuncjatur istniejących już w Wenecji (1485)⁴, Hiszpanii (1492), Francji, Portugalii, Polsce (1519), Neapolu (1523)⁵, Wiedniu (1529), Sabaudii, Florencji (1560 – nuncjatura Mediolanu)⁶, Turynie i Pradze (1576-1612), powstały kolejne stałe nuncjatury w Lu-

¹ Jedno z najnowszych opracowań ukazujących ewolucyjny charakter rozwoju papieskiej dyplomacji i przedstawił Pierre Blet SJ, *Histoire de la représentation diplomatique du Saint Siège des origines à l'aube du XIXe siècle*. Città del Vaticano 1982.

² Zob. T. Fitych, *Wpływ eklezjologii potrydenckiej na powstanie instytucji nuncjatur* (artykuł przygotowywany do druku).

³ Zob. H. D. Wojtyńska, *Papiestwo – Polska, 1548-1563. Dyplomacja*. Lublin 1977, s. 13; oraz H. Jedin (wyd.), *Handbuch der Kirchengeschichte*. Bd. 4: *Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation*, Freiburg 1967, s. 526-527.

⁴ Zob. *Origine e sviluppo della rappresentanza stabile pontificia in Venezia (1485-1533)*. „Annuario dell'Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea”. 9-10(1957-1958), s. 5-59.

⁵ Zob. P. Villani, *Origine e carattere della nunziatura di Napoli (1523-1569)*. „Annuario dell'Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea”. 9-10 (1957-1958), s. 285-296.

⁶ Zob. L. Baldisseri, *La nunziatura in Toscana*. W: *Collectanea Archivi Vaticani*. T. 4. Città del Vaticano 1977, s. 42.

cernie (1579)⁷, Grazu (1580-1622), Kolonii (1584) i Brukseli (1596)⁸. Zróżnicowana, w zależności od kraju, geneza tych instytucji nadal oczekuje na wyczerpujące monograficzne opracowanie⁹.

Po stu latach od nieudokumentowanego otwarcia polskiej nuncjatury, a po prawie siedemdziesięciu funkcjonowania stałej, rezydencjalnej nuncjatury nad Wisłą (w Krakowie tylko do r. 1596), trzydziestym pierwszym z kolei nuncjuszem papieskim w Polsce (licząc w tym 10-ciu „nuncjuszy mniejszych”), był biskup diecezji Nola w południowych Włoszech Giovanni Battista Lancellotti, do chwili obecnej praktycznie nieznanymi we włoskiej i europejskiej literaturze. Studium akt nuncjatury ukazuje, że na przełomie roku 1622/1623 Sekretariat Stanu zaplanował bardzo szybki tryb, jak na zimową porę roku, wymiany swych dyplomatów. Bowiem Giovanni Battista Lancellotti po dwu miesiącach od daty nominacji miał już pełnić swą misję na sejmie zwyczajnym zwołanym na dzień 24 stycznia 1623 roku w Warszawie, odległej od Rzymu o dwa tysiące kilometrów. Wystarczy przeanalizować czas podróży kilku jego poprzedników (podróż samego Cosimo de Torresa, zamianowanego 21 V 1621 r., trwała aż 143 dni), jak też następców, aby móc z całą pewnością stwierdzić, że było to założenie i zadanie z góry absolutnie nierealne¹⁰. Oceniając w tym kontekście datę nominacji Lancellottiego trzeba zauważyć, że była to pora najmniej korzystna dla zrealizowania szybkiej

⁷ Zob. U. Fink, *Die Luzerner Nuntiatur 1586-1873. Zur Behördengeschichte und Quellenkunde der päpstlichen Diplomatie in der Schweiz*. W: *Collectanea Archivi Vaticani*, t. 40. Luzerner Historische veröfentlichungen. Bd. 32, Luzern 1997.

⁸ Zob. H. Jedin, *Nuntiaturberichte und Durchführung des Konzils von Trient*. W: QFIAB 53(1973), s. 180-213.

⁹ W dotychczasowych badaniach nad genezą nuncjatur praktycznie nie pojawia się problem zależności od dynamicznie rodzącej się tożsamości eklezjologicznej. Zagadnienie to prezentuje rozprawa Michelle Miele, który przeanalizował ustalenia 40 synodów prowincjalnych odbytych w południowych Włoszech po Soborze Trydenckim aż do początku XVIII w. Zob. tenże, *Die Provinzialkonzilien Südtaliens in der Neuzeit*. W: *Konziliengeschichte*, W. Brandmüller (wyd.), Reihe A: Darstellungen, Paderborn 1996.

¹⁰ W badanym przez nas okresie podróz z Rzymu do Polski absolutnie najszybciej odbył Antonio Santacroce (1627-1630): będąc zamianowanym 23 II 1627 dotarł do Warszawy już po 90 dniach (ale po 3 miesiącach i to w warunkach wiosenno-letnich). Natomiast zamianowany 20 I 1635 Mario Filonardi (1635-1643) potrzebował na swą podróz do Krakowa aż 386 dni. W grupie nominacji dokonanych w miesiącach kwietniu i maju najszybciej do Krakowa dojechał Cosimo de Torfes (1621-1622) – po 143 dniach, ale wolniej od Lancellottiego, który potrzebował na to 92 dni (i to w sytuacji szerszącej się zarazy); w dalszej kolejności należy wymienić Onorato Viscontiego (1630-1636) – 161 dni; Francesco Diotalleviego (1614-1621) – 222 dni i Laelio Ruiniego (1612-1614) – 250 dni. Zob. H. D. Wojtyńska, *Nuntiorum Series Chronologica*, s. 245, 246, 248, 250, 252, 254, 257.

podróży", tym bardziej, że były już znane wiadomości o szerzącej się zarazie. Co więcej, papieski dyplomata miał przemierzać Europę oraz ziemie czeskie, na których powstanie czeskich protestantów i bitwa pod Białą Górą w r. 1620 stanowiły już scenę zapoczątkowanej 30-letniej wojny religijnej. W związku z tym podróż Lancellottiego – co mogło zdziwić chyba tylko Sekretariat Stanu – w miejsce zaplanowanych dwu miesięcy trwała aż pięć (154 dni, licząc od daty nominacji). Pomimo tego należy tu podkreślić wyjątkowe zaangażowanie biskupa Noli, który wyjechawszy z Rzymu z opóźnieniem, podjął wysiłek szybkiego pokonania trudności związanych z zarazą, warunkami atmosferycznymi i politycznymi, i zdołał dotrzeć do Krakowa już po 92 dniach. Był to więc najszybszy, obok Cosimo de Torresa, przejazd nuncjusza spośród wspomnianego powyżej grona siedmiu dyptomatów papieskich, posłanych do Polski w latach 1612-1635. W sytuacji, gdy polska histografia oczekuje chociażby na monograficzne opracowanie dziejów nuncjatury w jednym z przełomowych momentów chrześcijaństwa w Europie jakim był okres wojny 30-letniej, postaramy się w niniejszym przyczynku wyświetlić problem organizacji i personelu nuncjatury z czasów Giovanniego Battisty Lancellottiego.

1. Osoba nuncjusza

Lancellotti Giovanni Battista (*1575 †1655), prałat papieski, urzędnik watykański czynny m.in jako abrewiator apostolski i referendarz obydwu Sygnatur; „kanonik bazyliki św. Piotra na Watykanie”; gubernator i wicelegat w czterech największych prowincjach Państwa Kościelnego (Rimini, Faenzy, Romarii, Benewentu, Ankony i Kampanii Rzymskiej); biskup diecezji Nola w metropolii Neapolu, opat komendatoryjny benedyktyńskiego opactwa św. Piotra w Pedemonte k/Caserty, „*prelato assistente in capella*” i „*decano dei Regno*”, nuncjusz apostolski w Polsce.

¹¹ W dziejach polskiej nuncjatury nominacje dokonane w miesiącach od września do grudnia stanowią najmniej liczną kategorię, bo zaledwie ok. 20% wszystkich nominacji. Zob. tamże, s. 191-339. Absolutnie rekordowo krótki przejazd z Rzymu do Warszawy w zimowej porze roku, przy dacie nominacji 14 XI 1525, odnotowujemy na początku XVI w. w przypadku Nicolo Fabriego (1525-1526), który po 76 dniach dotarł już do Krakowa. Była to jednak podróż wyjątkowa, skoro z końcem XVII w., w sytuacji ulepszonych szlaków komunikacyjnych, podróże te były w większości przypadków dłuższe: Francesco Buonvisi (1673-1775), mianowany 22 X 1673, był w Warszawie po 97 dniach; Giacomo Cantelmo (1687-1689), mianowany 4 XI 1687 – po 78 dniach; Antonio Santacroce (1690-1696), mianowany 19 XI 1689, dotarł do Częstochowy po 195 dniach. W stuleciu następnym Angelo Maria Durini (1767-1772), mianowany 26 IX, przybył do Warszawy po 250 dniach, natomiast w naszym stuleciu Filippo Cortesi (1936-1947), mianowany 14 XII 1936, dotarł do Warszawy po 152 dniach. Zob. tamże s.201, 273, 280, 317, 338.

Wywodził się z włoskiej rodziny, której początki odnajdujemy we wczesnym średniowieczu w Portugalii, ale już po 1442 roku¹² jej przedstawiciele (m.in. Federico Lancellotti) osiedli się w Rzymie (dalsi zamieszkali w Bolonii i Neapolu oraz w Awinionie i Brukseli)¹³. Już w wieku XVII nobilitacja tej rodziny patrycjuszki rzymskich wyrażała się z tytułem „*marchese*”, a po roku 1726 również „*principi di Lauro*” (wiązała się z tym posiadłość ziemska wraz z gotyckim zamkiem Lauro, a usytuowana w Królestwie Neapolu).

W roku 1570 jego ojciec Paolo Lancellotti poślubił Giulię Delfini (†22 III 1591), skoligaconą z późniejszym papieżem Pawłem V (*Camillo Borghese, rzymianinem*)¹⁴. Małżeństwo to miało dziesięcioro dzieci. Giovanni Battista Lancellotti urodził się w Rzymie, w niedzielne popołudnie 20 listopada 1575 roku i został ochrzczony w kościele św. Szymona¹⁵ (w centrum miasta pomiędzy piazza Navona, a Tybrem). Był szóstym z kolei dzieckiem, ale żyjącym najdłużej, bo aż 80 lat. Mając niespełna osiemnascie lat nie skorzystał z możliwości kształcenia się w Rzymie, i w roku 1591 wyjechał (najprawdopodobniej razem z bratem Orazio i Octavio)¹⁶ na studia prawnicze do Perugii (k. Bolonii), gdzie już pod datą 13 listopada 1591 roku wpisał się do metryki tamtejszego uniwersytetu¹⁷. Fakt ten staje się bardziej zrozumiałym, gdy zauważymy, że już od drugiej połowy XVI wieku na uniwersytecie w Perugii aktywnym i słynnym, był ceniony do dzisiaj klasyk prawa, profesor Giovanni

¹³ Zob. T. Fitych, *Krąg rodzinny – Giovanniego Battisty Lancellottiego – 31-szego nuncjusza apostołskiego w Polsce*. (Artykuł złożony do druku).

¹⁴ Potwierdzają to cenne studia prozopograficzne opublikowane przez Christopha Webera, zob. *Beiträge zur Kirchen und Kulturgeschichte*, wyd. tenże, Bd. 2 : *Senatus Divinus – Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit (1500-1800)*, Frankfurt a. Main 1996, s. 439 (Tafel XVII u. 50)

¹⁵ „Joannes Baptista natus fuit die Dominico 20 XI 1575 hora 12 314 qui fuit baptizatus die... in ecclesia St. Simonei”, zob. Zamek Lauro k/Noli, Archiwum Prywatne Lancellottich (dalej cyt. Lauro, APL): *Notizie genealogiche 1570–1682 f. Ir*; por. także „Cenni storici e biografici della Famiglia Lancellotti scritti da Giuseppina Massimo principessa Lancellotti, vedova del principe Ottavio Maria Lancellotti (1789-1852)”, s.p. Dzieci Lancellottich były chrzczone od 1-go (Porzia) do 6-ciu dni po urodzeniu (Franciszek) i najczęściej w kościele „S. Laurentio in Damaso”. Zob. Lauro, APL, *Notizie genealogiche 1570-1632 f.lr.*

¹⁶ Zob. Lauro, APL, Inwentarz 1728 f.55r; tamże karta z nowożytnym zapisem nie odnalezionego oryginału zawierającego przywilej mieszczañstwa w Perugii dla: „... Oratio, Giovanni ed Ottavio fratelli Lancellotti, figli di Paolo, il 29 marzo 1 593...”. Regest tego dokumentu znajduje się w Archiwum Państwowym w Perugii.

¹⁷ Ostatnia kwerenda pozwoliła ustalić, iż w dniu 13 XI 1591 r. zarówno Orazio jak i Giovanni Battista Lancellotti rozpoczęli studia w uniwersytecie w Perugii. W księdze immatrykulowanych znajdujemy zapis: „Ego Horacius Lancelottus Romanus die 13 Novembris 1591”, „Ego Iohannes Baptista Lancelottus Romanus die 13 Novembris 1591”. Zob. Perugia, Arch.Univ. di Perugia Matr. Scholalium ab an.1540 ad an. 1651, f. 59.

Paolo Lancellotti (*1522 †1590)¹⁸. Po powrocie do Rzymu rozpoczął karierę kościelną pracując w urzędach watykańskich¹⁹. Na prestiżowy angaż kurialny i „szybką karierę” Giovanniego Battisty Lancellottiego decydujący wpływ wywarła pozycja rodziny osiadłej przed półtora wiekiem w Rzymie oraz watykańskie stanowiska jego dwu najbliższych krewnych tzn. – wuja kardynała Scipione (*1527 †1598) i brata Orazio (*8 XII 1571 †9 XII 1620) zamianowanego przez Pawła V kardynałem w roku 1611. W Kurii Rzymskiej Giovanni Battista pracował nie dłużej niż pięć lub siedem lat. W tym to czasie otrzymał beneficjum i godność „kanonika bazyliki św. Piotra na Watykanie” (przed 15 VI 1605)²⁰, a spośród trzydziestu znanych wówczas kurialnych urzędów²¹ sprawował dwa należące do najbardziej prestiżowych prałatur: abrewiatora apostolskiego²² i referendarza obydwu Sygnatur²³, jak również następcy swego brata na urzędzie audytora Roty Rzymskiej²⁴. Wraz z objęciem Stolicy Apostolskiej przez papieża Pawła V (1605-1621), którego przyszył nuncjusz był nepotem, rozpoczęła się jego błyskawiczna dziesięcioletnia kariera, realizowana w Państwie Kościelnym przez wówczas jeszcze niespełna trzydziestoletniego Lancellottiego. Paweł V wielokrotnie mianował go gu-

¹⁸ Po r. 1562 uniwersytet dotowany przez Kościół (sumą ok. 5951 skudów) posiadał fakultety: prawa (w w. XVI wykładano tam m.in. prawo karne), medycyny, filozofii, teologii, literatury i arytmetyki. W skład rady fakultetu prawa już przed r. 1568 wchodził słynny profesor Giovanni Paolo Lancellotti, który w tym czasie specjalizował się m.in. w prawie feudalnym, a po r. 1581 w znacznym stopniu przyczynił się do reformy statutów. Zob. O. Scavalceni, *Cenni storici della università di Perugia*. Perugia 1910, s. 42-45, 52-53.

¹⁹ Zdobyte przekazy źródłowe świadczą o szlachetnej formacji, roztropności i pobożności nuncjusza Lancellottiego, podkreślają jego erudycję, znajomość greki i łaciny oraz fakt ukończenia szkoły wyższej.

²⁰ Zob. BV, Urb.Lat. 1073 f. 327r i tamże Barb.Lat. 1082 f. 598r. oraz Lauro, APL, Elogium b.syg. f. 4r. Christoph Weber podaje datę 28 I 1598, zob. oprac. tenże, *Legati e governatore*, s. 729; T. Fitych, *Kariera kurialna i dyplomatyczna do roku 1614 Giovanniego Battisty Lancellottiego nuncjusza apostolskiego w Polsce w latach 1622-1627*. W: *Słowo nieskowane, Księga Jubileuszowa dla ks. Jana Kruciny*, red. A. Nowicki, J. Tyrawa. Wrocław 1998, s. 661-672.

²¹ Zob. artykuł „*Cancelleria della S. Romana Chiesa*”, dz. cyt.

²² Sygnalizuje to H. Baudet, *Les nunciatures apostoliques permanents jusqu'en 1648*. Helsinki 1910, s. 270; zob. także artykuł „*Abbreviatori apostolici*”. W: G. Moroni, *Dizionario di erudizione storicoecclesiastica*, vol. 7, Venezia 1842, p. 181.

²³ Jednym z pierwszych odnalezionych przekazów na ten temat jest pergaminowy oryginał brewe papieskiego z nominacją Lancellottiego na gubernatora Rimini, wystawiony w Rzymie 17 VI 1605, a przechowywany w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 nr 11; następnie regest nominacji papieskiej na gubernatora Faenzy, wystawionej w Rzymie 21 VIII 1606, zachowany w A V, Sec. Brev 410 f. 226rv i 229v; podaje to także B. Katterbach, *Referendarii utriusque Signaturae a Martino V ad Clementem IX et praelati Signaturae supplicationem a Martino V ad Leonem XIII*. Watykan 1931, p. 249 i ECat, vol. 4, col. 260.

²⁴ Zob. Ch. Weber (oprac.), *Legati e governatori dello Stato Pontificio (1550-1809)*. [Roma 1994], s. 729.

bernatorem i wicelegatem²⁵ w czterech największych i najbardziej znaczących – poza rzymską, tzw. „Patrimonium Petri” – prowincjach Państwa Kościelnego. Był on kolejno już od 15 czerwca 1605 roku gubernatorem Rimini²⁶ w Romanii, gubernatorem Faenzy²⁷ przez niespełna trzy miesiące, a od 7 listopada 1606 roku przez okres trzech lat wicelegatem Romanii²⁸; następnie od 9 października 1609 do ok. 23 października 1610 wicegubernatorem Benewentu²⁹, z kolei od jesieni 1610 roku gubernatorem Ankony w prowincji Marka i od 14 grudnia 1613 roku gubernatorem Kampanii Rzymskiej³⁰, gdzie 1 grudnia 1614 roku zastała go wiadomość o nominacji biskupiej dla prestiżowej diecezji Nola³¹, będącej sufraganią Neapolu³².

²⁶ „Roma, 1605, 15 VI. Mercoledì [...] governatore Rimini, Lancellotto il Canonico di S. Pietro” por. BV, Urb.Lat 1073 f. 327r i 349r; ponadto brewe papieskie zawierające facultates w zakresie rozstrzygania spraw kryminalnych, którego oryginał wystawiony w Rzymie 17 VI 1605 znajduje się w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 nr 11 [w inwentarzu APL z 1728 roku na f. 3v posiadał on sygn.: Arm. B, parte prima, Mazzo c, n.11] podaje: „Magistro G.B. Lancellotto in utraque nostrae, signaturae referendario civitatis nostrae Ariminensis Gubernatori(…)”; wreszcie zachowała się minuta korespondencji Pietro Aldobrandini kardynała Rawenny (w okresie 13 IX 1604 – a. 10 II 1621) do „Mons. Lancellotti governatore di Rimini”, I III 1606 zob. BV, Ottob. Lat. 3252 f. 423r.

²⁷ Z datą: Rzym 11 VIII 1606 znajdujemy oryginał dokumentu Sekretariatu Stanu z poleceniem dostarczenia G. B. Lancellottiemu brewe z nominacją na gubernatora miasta Faenza por. AV, Sec.Brev. 410 f. 227r i 228v oraz awizo zawarte w BV, Urb. Lat 1074 f. 434v „...Mons. Lancellotto Faenza...Governatore”; natomiast z datą 12 VIII 1606 w Rzymie wystawiono Lancellottiemu brewe nominacyjne na gubernatora miasta Faenzy, por. AV, Sec.Brev. 410 f. 226rv i 229v.

²⁸ Minuta brewe z nominacją na wicelegata Romanii z datą: Rzym, 7 XI 1606 zob. AV, Sec.Brev. 413 f. 1301; ponadto odnalezione zostały oryginały korespondencji i G. B. Lancellottiego do kard. Scipione Borghese pisanej z Rawenny 13, 24 i 26 I 1608, zob. AV, F. Borghese III 43AB f. 231r i 313v; 288r i 295v; 307r oraz oryginały późniejszych jego listów wysłanych z Rawenny do tegoż samego adresata z dnia 25 III 1608 roku (AV, F. Borghese III 41B f. 80r i 90v) i z 16 IV 1608 roku (AV, F. Borghese III 132B f. 57r i 64v). Gianstefano Remondini w swej słynnej pracy *Della Nolana Ecclesiastica storia* prawdopodobnie inspirowany treścią inskrypcji z płyty nagrobnej, jaka zamyka grobowiec biskupa G. B. Lancellottiego w katedrze w Noli, twierdzi, iż był on także wicelegatem Bolonii. Niestety nie udało się potwierdzić tej wiadomości. Negatywny wynik dała kwerenda przeprowadzona zarówno w Archivio di Stato jak też w Biblioteca Comunale dell'Archignnasio w Bolonii. Ponadto jego nazwisko jako wicelegata Bolonii nie widnieje w wykazie sporządzonym przez M. Pasquale i M. Ferretti, *Cronotassi critica dei legati, vicelegati e governatori di Bologna dal sec. XVI al XVIII*. W: *Atti e Memorie della Deputazione di Storia Patria per le Province di Romagna*, N.S., vol. 23, Bologna 1972, pp. 117-301.

²⁹ Regesty nominacji na wicegubernatora Benewentu z datą 17 X 1609 i 28 XII 1609 zob. Lauro, APL, Inventario 1728 f. 55r i 1833 f. 3v. W okresie od 10 IV 1607 do 4 IV 1616 na stolicy biskupiej Benewentu zasiadał kardynał Pompeius Arigoni. Zob. B. G a m s, *Series Episcoporum Ecclesiae catholicae*. Ratisbonae 1873, p. 673.

³⁰ Zob. BV, Barb.Lat 883 f.336v.

³¹ Por. „1614 – Gio. B. Lancellotti, Romano, che fu eletto da Paolo V, vescovo di Nola” zob. BV, Borg.Lat 884 f. 336v.

³² Zob. ECat, vol. 8, col. 1912-1916.

Na mocy listu apostolskiego Pawła V, wystawionego w formie bulli w dniu 26 stycznia 1615 roku, Giovanni Battista Lancellotti został konsekrowany na biskupa 15 marca, a w Niedzielę Palmową 9 kwietnia zainaugurował uroczystym ingresem swoje biskupie zarządzanie i duszpasterzowanie³³. Jeszcze w tym samym roku przeprowadził wizytację duszpasterską całej diecezji³⁴ (11 dalszych wizytacji zrealizował w latach 1626-1655)³⁵, a następnie również i synod³⁶.

W okresie 25 XI 1622 – 25 VI 1627 na podstawie decyzji papieża Grzegorza XV pełnił misję nuncjusza apostolskiego w Polsce. Od 27 kwietnia 1623 roku rezydował w Warszawie jako trzydziesty pierwszy z kolei poseł papieski w Polsce (licząc w tym 10-ciu „nuncjuszy mniejszych”) oraz ósmy, któremu przyszło rezydować w Warszawie jako nowej, od roku 1596, stolicy Rzeczypospolitej. Za staranność, szybkość realizacji powierzonych mu zadań jak i rozwijany przezeń styl pracy dyplomatycznej wielokrotnie spotkał się z listownym uznaniem ze strony papieża i kardynała Francesco Barberiniego, sekretarza Stanu³⁷, a ponadto w latach 1623-1631 król Zygmunt III Waza usilnie, ale bezowocnie zabiegał o jego promocję kardynalską.

W roku 1627 powrócił do diecezji Nola i mimo wyraźnie pogarszającego się od 1634 roku stanu zdrowia biskup Lancellotti dożył sędziwego wieku 80 lat. 23 lipca 1655 roku w Nola zmarł w opinii świętości, a jego ciało zostało złożone w krypcie katedry tamtejszej katedry.

2. Nominacja i listy uwierzytelniające

Wybór osoby i nominacja każdego nuncjusza pozostawały w gestii papieża. Natomiast sama decyzja wysłania nuncjusza była prawdopodobnie podejmowana na konsystorzu. Wiadomość o tym rozstrzygnięciu otrzymywał nominat już w formie brewe papieskiego. Jednak w przypadku, gdy nominacja miała miejsce

³³ O takiej dacie objęcia diecezji pisze G. Remondini, dz. cyt., s. 291. Trzy lata później, podczas uroczystości Wszystkich Świętych, papież obdarzył go wysokiej rangi pralaturą: „prelato assistente in capella” – pralata otrzymującego miejsce przy tronie papieskim, analogicznie do miejsc zajmowanych przez ambasadorów w kaplicach papieskich.

³⁴ Akta z tej wizytacji przeprowadzonej od 2 V do 17 VII 1615 r. na podstawie bulli z 28 IV 1615 r. przy współpracy oddelegowanego wizytatora – zob. Nola, AD, Sancte visite, lib. 8, f. 7-210r.

³⁵ Po dwóch wizytacjach przeprowadzonych w czasie nieobecności biskupa Lancellottiego w latach 1626 i 1627, następnych dziewięć, pomimo pogarszającego się zdrowia, zostało przeprowadzonych z jego inicjatywy. Odbyły się one w latach 1630, 1640, 1644, 1645, 1647, 1648, 1649, 1654, 1655. Zob. Nola, AD, Serie visite lib. 9-10, 11, 12, 13, 14, 16, 17.

³⁶ Zob. relacja *ad limina* z r. 1618; G. Remondini, dz. cyt., s. 292.

³⁷ Zob. T. Fitych, *Acta Nuntiativae Polonae*, t. XXII – Giovanni Battista Lancellotti (1622-1627) cz. 1, No. 49 z 13 V 1623; N. 117 z 4 XI 1623; N. 118 z 4 XI 1623; N. 151 z 6 I 1624; N. 175 z 17 II 1624; N. 217 z 27 IV 1624 i N. 255A z 25 VI 1624 (*dalej odwołując się do źródeł opublikowanej w ANP podaję jedynie skrót. N lub w Aneks NA., NR. i NC.*).

podczas konsystorza, była ona tylko zapisywana w aktach zainteresowanego³⁸. Z kolei w XVII i XVIII w. uważano za wystarczające podkreślenie faktu nominacji we wstępie do brewe kompetencyjne (*facultates generales*), które służyły jako swego rodzaju legitymacja posła papieskiego i – często niezależnie od rzeczywistej daty nominacji informowało o powołaniu go na urząd w dniu datowania tego brewe³⁹. Gdy idzie o osobę Giovanniego Battisty Lancellottiego, od r. 1615 biskupa Noli, to w literaturze przedmiotu z jednej strony spotykamy stwierdzenie Ludwika Pastora, że był on proponowany na nuncjusza Paryża⁴⁰, a z drugiej – lakoniczną informację żyjącego w drugiej połowie XVIII w. historyka diecezji Nola, kapłana ze zgromadzenia księży somasków Gianstefano Remondini, który w swym dziele *Della Nalana Ecclesiastica staria* podał, że w listopadzie 1622 r. papież Grzegorz XV wezwał do Rzymu dobrze tam znanego i cenionego biskupa Noli, aby mu powierzyć misję nuncjusza apostolskiego na dworze króla polskiego Zygmunta III⁴¹. Badacze powołujący się bezpośrednio na bazę źródłową: Giuseppe Garampi oraz Henryk Damian Wojtyska w *Nuntiorum Series Chronologica* utożsamiali termin nominacji nuncjusza Lancellottiego z datą wcześniejszą niż 25 listopada 1622 r.⁴² Wystawione już w dniu 22 listopada 1622 r. brewe papieskie Grzegorza XV wszystkim osobistościom rekomendowało Lancellottiego jako nuncjusza. Tenże papież już następnego dnia w brewe z datą 23 listopada 1622 r. przekazał Lancellottiemu *facultates generales*, ale obowiązującą go instrukcję poselską podpisał w trzy tygodnie później, 14 grudnia 1622 r.⁴³

W przypadku braku brewe nominacyjnego często pierwszymi brewiami o charakterze bardzo oficjalnym, w jakie wyposażano nuncjusza, były listy

³⁸ Zob. H. D. Wojtyska, ANP t. 1, s. 18.

³⁹ Zob. NBD Bd. 5/1, s. L V.

⁴⁰ Pastor w swej opinii odwoływał się do stwierdzenia L. v. Ranke. Zob. L. von Pastor, *Storia dei papi*, s. 110. Nie jest łatwe ustalenie mechanizmu przygotowywania decyzji o nominacjach. Na gruncie polskim Wojciech Tygielski w swych analizach prozopograficznych formułuje tego typu pytania i ujawnia zamiar odtworzenia całego procesu decyzyjnego, jak też odkrycia klucza doboru kandydatów na nuncjuszów i sprecyzowania ówczesnej polityki personalnej Watykanu. Zob. tenże, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej*, s. 103-104. Znacznie dalej posunęli się już inni współcześni badacze, zob. artykuły „Administration pontificale” i „Carrière” w: DHP, s. 47-49 i 288n; A. Menniti Ippolito, *Politica e carriera ecclesiastica nel secolo XVII. I vescovi veneti fra Roma e Venezia*, Napoli 1993. Po przeanalizowaniu szeregu mechanizmów: mieszczkańskiego i szlacheckiego rodowodu, regionalizmu, klientelizmu itp., syntezę w tym względzie najbardziej użyteczną dla naszych analiz z połowy XVII w. opublikował Urban Fink w swojej pracy „*Die Luzerner Nuntiaten*”, s. 171-180.

⁴¹ Zab. G. Remondini, dz. cyt., t. 3, s. 300.

⁴² „Designatus a Gregoria XV fuerat de 25 XI 1622 ut. Card. de Torres in legatione Polonia succederat – (Brev. ad Principes an. 2, p. 142) – zob. Or. : AV, F. Garampi 23 f. 100v. Zob. także H. D. Wojtyska, ANP t. I, s. 250. Natomiast inne odnalezienie awizo akcentuje datę 10 XII 1622 10 XII 1622 Joh. Baptista Episcopus Nolanus mittit Nuntius – zob. A V, N. Pol Add 2 fasc. 1 f. 256v.

⁴³ Zob. N. 2 i 13.

uwierzytelniające (*litterae credentiales*). Nuncjusze w zasadzie byli akredytowani przy dworze władcy, stąd to praktycznie wystarczałoby brewe uwierzytelniające do króla. Jednak już w połowie XVI w. wytworzyła się praktyka rozszerzania grona adresatów tego typu listów o osoby królowej i najbliższej rodziny oraz najważniejszych biskupów i najbardziej wpływowych senatorów i urzędników królestwa. Zatem w Sekretariacie Breviów przygotowywano równocześnie, obok listu uwierzytelniającego do króla, także 20-26 dalszych brewiów (później ich liczba była regulowana aktualną potrzebą), a w tym tzw. listy *in albis*⁴⁴. Oddzielnie redagowano jedynie listy do króla i najznamienitszych osobistości. Pozostałe, w tym także brewia *in albis*, redagowano według 2-5 schematów. Pomimo tego wszystkie listy miały w zasadzie taką samą konstrukcję, która zawierała: 1) motywy wysłania nuncjusza, 2) jego imię, nazwisko, tytuły, 3) urzędy i walory charakteru i osobowości, 4) a na koniec prośbę papieża do adresata, by dał posłowi papieskiemu wiarę i rozmawiał z nim *ut si nos ipsos audiret*. Tak przygotowane brewe podpisywał sam papież.

Na początku grudnia 1622 r. Giovanni Battista Lancellotti, wyjeżdżający do Polski, został wyposażony w zbiór 73 listów uwierzytelniających⁴⁵. Pierwszą grupę stanowiło 16 listów, polecających nuncjusza najważniejszym osobistościom Włoch i Austrii. Pierwszych 6 wystawiono w Rzymie z datą 25 XI 1622 z myślą o włoskich autorytetach kościelnych i książęcych rodzinach Medich i Gonzagów. Kolejnych 10 posiadało już datę 26 XI 1622 i było zaadresowanych do najważniejszych przedstawicieli z rodziny Habsburgów. Drugą, znacznie większą partię 57 listów przeznaczono dla adresatów w Polsce. W tej liczbie oprócz 7 listów uwierzytelniających dla ściśle określonych osób: króla Zygmunta III Wazy (†1632)⁴⁶, królowej Konstancji (†1631), królewicza Władysława Zygmunta (†1648), arcybiskupa gnieźnieńskiego Wawrzyńca Gembickiego (†1624) oraz biskupa Marcina Szyszkowskiego (†1630), Lancellotti miał do dyspozycji 50 listów uwierzytelniających *in blanco*, przeznaczonych dla biskupów i najważniejszych osobistości⁴⁷. Zostały one przygotowane w 3 wariantach: pierwszy i drugi z datą 2 XII 1622 dla nuncjusza i byłego audytora, aktualnego internuncjusza Antonio Francesco Cirioliiego, oraz trzeci z datą 10 XII 1622 już tylko dla nuncjusza.

⁴⁴ Zob. H. D. Wojtyska, *Papiestwo – Polska*, s. 171-173; U. F i n k, dz. cyt., s. 44, 87, 100, 129, 136, 225, 266. O brewe *in albis* – zob. K. Walf, *Die Entwicklung des päpstlichen Gesandtschaftswesens in dem Zeitabschnitt zwischen Dekretalenrecht un Wiener Kongres (1159-1815)*. W: *Münchener Theologische Studien*, Abt. 3, Bd. 24, München 1966, s. 95.

⁴⁵ Zob. Aneks NC. 2. – Reg. : A V, Arm. XL V, 20 f. 151v-194v.

⁴⁶ Zob. N. 5.

⁴⁷ Zob. N. 6, 7, 8.

Brewe uwierzytelniające do króla wystawione z datą 3 grudnia 1622 r. miało być wręczone osobiście przez samego nuncjusza podczas pierwszej publicznej audiencji.

3. Zadania dyplomatyczne (instrukcja poselska)

Było zasadą, że nuncjusz wyjeżdżający na placówkę dyplomatyczną otrzymywał w swym „poselskim ekwipunku” nominację, brewe uwierzytelniające (a nawet całą ich kolekcję z *in albis* włącznie), instrukcję, fakultates i szyfry. Poniżej omówimy mniej oficjalny dokument, mający charakter załącznika do listu przewodniego, jakim była instrukcja poselska. Zawierała ona główne wytyczne dotyczące zarówno organizacji nuncjatury i sposobu wymiany korespondencji z instytucjami rzymskimi oraz innymi nuncjuszami, jak też sposobu postępowania wobec króla i jego urzędników, autorytetów kościelnych i dworów monarszych. Nadal niewyjaśnioną pozostaje geneza instrukcji. Praktyka jej sporządzania sięga początków XV wieku⁴⁸. Jeśli pierwsze instrukcje miały jeszcze formę brewe papieskiego, to już instrukcja otrzymana przez Lancellottiego miała tylko zbliżoną doń dwuczęściową konstrukcję: w części pierwszej było imienne zwrócenie się do nuncjusza, a w drugiej – często po zwięzłej charakterystyce kraju i Kościoła w miejscu pełnienia misji – bardzo obszerne, sumaryczne wyliczenie pouczeń i priorytetów dotyczących realizacji tej misji⁴⁹. Instrukcja była przygotowywana w konsultacji z kardynałem protektorem lub wiceprotektorem Polski, na bazie ostatnich raportów i relacji końcowej poprzedniego nuncjusza. Instrukcja Lancellottiego została zredagowana w języku włoskim, a w dniu 14 grudnia 1622 r. podpisał i opatrzył ją swą pieczęcią kardynał sekretarz Stanu Ludovico Ludovisi⁵⁰.

Instrukcja była dokumentem załącznikowym, który niekiedy z powodu konieczności szybkiego wyjazdu nuncjusza przesyłano mu dopiero pocztą. Ponadto jej treść, zawierająca syntetyczny obraz uwarunkowań religijno-politycz-

⁴⁸ Na temat genezy i praktyki polskiej – zob. H. D. Wojtyńska, *Papiestwo – Polska*, s. 167-171, tenże, ANP t. 1, s. 20-22.

⁴⁹ Zob. T. Fitych, *Instrukcja początkowa Giovanniego Battisty Lancellottiego, 31-szego nuncjusza apostolskiego w Polsce*, (złożono do druku). Problematykę interpretacji treści instrukcji początkowych, określanych przez badaczy niemieckich mianem Hauptinstruktionen, przedstawił Klaus Jaitner – zob. *Die Hauptinstruktionen Clemens VIII für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592-1605*. Bd.1-2, pod red. K. Jaitner i M. Niemeyer, Tübingen 1984. Natomiast Wojciech Tygielski stawia sobie pytanie na temat rodzaju zależności pomiędzy instrukcją poselską a późniejszą korespondencją bieżącą. Zob. tenże, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej*, s. 23-25.

⁵⁰ Zob. N. 13.

nych w danym kraju oraz priorytety działalności Watykanu, budziła wielkie zainteresowanie. W konsekwencji zachowało się niewiele oryginałów instrukcji poselskich, ale za to wiele kopii tych dokumentów.

W przypadku Giovanniego Battisty Lancellottiego, oprócz instrukcji wystawionej dla niego 14 grudnia 1622 r. w Rzymie, kardynał Ludovisi dosłał mu *ad informandum*, w niewielkim tylko stopniu zmodyfikowaną, instrukcję poprzedniego nuncjusza kardynała Cosimo de Torresa (z datą 30 maja 1621 r.)⁵¹. W efekcie, gdy idzie o zainicjowanie misji, polecono mu po przybyciu do Warszawy zasięgnąć informacji o stanie Kościoła Katolickiego w Polsce od kardynała de Torresa, jego audytora czy też od jezuitów⁵². Następnie, po ułożeniu prawnych kontaktów z królem, Lancellotti miał zorganizować sieć informatorów, a w przesyłanej korespondencji używać dwóch odrębnych szyfrów dla kontaktów z Sekretariatem Stanu i innymi nuncjuszami⁵³. Ponadto do priorytetowych zadań duszpasterskich zaliczono polecenia powstałej w r. 1622 Kongregacji Propagandy Wiary, która na trzecim swym posiedzeniu w dniu 8 marca 1622 r. każdemu z nuncjuszów precyzyjnie powierzyła odpowiedzialność duszpasterską za ewangelizację poszczególnych regionów⁵⁴. Regiony powierzone nuncjuszowi Lancellottiemu obejmowały aż ponad 850 tys. km² (które zamieszkiwało ok. 4,4 miliona obywateli wielu narodowości, co wówczas stawiało Polskę na

⁵¹ W tym miejscu należy kolejny raz podziękować księciu Pietro Lancellottiemu z Rzymu za umożliwienie przeprowadzenia kwerendy źródłowej w Archiwum Prywatnym Lancellottich na zamku w Lauro, która pozwoliła odnaleźć oryginały obu instrukcji. Jeśli natomiast idzie o ich kopie, to w całej Europie odnaleziono aż 17 kopii owej zaadaptowanej instrukcji C. de Torresa: 5 w Bibliotece Watykańskiej, 3 na terenie Rzymu, 4 w Toskanii (w tym 2 we Florencji), po 2 w Salzburgu i Wrocławiu oraz 1 w Berlinie. Ponadto zidentyfikowano 18 kopii instrukcji Lancellottiego z 1622 r. Te istniały w dwóch wersjach: 10 z nich z datą oryginału „14 XII 1622” i 8 z datą „10 XII 1622”. Kopie pierwszej wersji znajdują się w: Bibliotece Watykańskiej – 2, Rzymie – 3, Toskanii – 2 (1 we Florencji) i w Polsce – 3 (w tym 2 w Krakowie i 1 we Wrocławiu); odpisy w drugiej wersji są przechowywane w: Bibliotece Watykańskiej – 2, Rzymie – 1, Toskanii – 2, Wiedniu – 2 i Berlinie1.

⁵² Zob. *Litterae secretae Iesuitarum, qui in Russia, Petro Primo regnante, fuerunt* (oryginał w j. łac. i tł. na j. rosyjski), S. Petersburg 1904; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1584-1995*, oprac. L. Grzebień i in. Kraków 1996.

⁵³ Zob. N. 12.

⁵⁴ Nuncjuszowi polskiemu przypisano: „Polonia universa, Russia, Podolia, Lituania, Livonia, Prussia, Pomerania, Svetia, Gothia, Finlandia, Biarmia, Ducatus de Smolensco, Moscovia” – zob. Roma, CPF, Acta vol. 3 (1622-1625) f. 4. Terytorialną kompetencję każdego z 10-ciu nuncjuszów, przy czym poseł papieski w Warszawie otrzymał w tym zestawie opartym na decyzji 3 Kongregacji, miejsce ósme. Zob. [Eugenio Smurlo], *La Russia e l'Italia, Collezione di materiali e ricerche storiche sulle relazioni fra le Russia e l'Italia*, t. 4, s. 15-17. Pełniejszy opis Rzeczypospolitej i każdego z regionów opublikował nuncjusz Galeazzo Marescotti, *Vademecum pro nuntiis apostolicis in Polonia*, s. 78-79, natomiast najnowszą charakterystykę Polski i otaczających ją krajów przedłożył Josef Olsr – zob. *La Congregazione ed i paesi assegnati al Nunzio di Polonia (Polonia, Svezia, Russia)*, W: *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum*, t. 1/2 1622-1700, s. 202-206.

czwartym miejscu w Europie). Tereny te należały jedynie do trzech państw: Rzeczypospolitej Polski i Litwy⁵⁵, Rosji i księstwa Smoleńska⁵⁶ oraz Szwecji⁵⁷.

4. Zakres władzy (brewia kompetencje)

Wśród dokumentów związanych z nuncjaturą brewia kompetencyjne, tzw. *facultates*⁵⁸, stanowią gatunek najbardziej konserwatywny. Ich geneza nawiązuje do tradycji legatów papieskich, którzy otrzymywali pełnię władzy papieskiej na terenie legacji. Pomimo iż przyznawana władza była wykorzystywana w niewielkim stopniu, to jednak coraz częściej była ograniczana na skutek protestów miejscowych biskupów⁵⁹. W Polsce każdy nuncjusz był zobowiązany przedstawić swe uprawnienia królowi, po czym dopiero otrzymywał pozwolenie na otwarcie trybunału nuncjatury. Nie ulegała też zmianie sama forma tychże brewiów⁶⁰.

Miały one na celu decentralizację władzy papieskiej i zarazem faktyczne ułatwienie prezbiterom i wiernym uzyskanie potrzebnej łaski bez udawania się do Rzymu. Z drugiej strony udzielanie tych łask i przywilejów, z racji związanych z nimi taks, umożliwiało częściowe finansowe zabezpieczenie nuncjatury i świty personelu⁶¹.

Facultates potwierdzały uprawnienia nuncjusza do sprawowania delegowanej władzy papieskiej w zakresie jurysdykcji sądowej w sprawach kościelnych wszystkich instancji, udzielania dyspens od różnego typu przeszkód kanonicznych, nadawania beneficjów i godności, mianowania notariuszów publicznych oraz nadawania różnorodnych odpustów. Jeśli jeszcze w połowie XVI w. lista *facultates* udzielanych nuncjuszowi była niezwykle długa, to Sobór Trydencki nie tylko je sprofilował, ale ponadto zawiesił wszystkie dotychczasowe uprawnienia nuncjuszy, po czym decyzją Piusa IV w 1562 r. dokonana została reforma, która wyrazi-

⁵⁵ Mówiąc o Polsce wymieniono takie regiony: „Polonia universa, Russia, Podolia, Lituania, Livonia, Prussia, Pomerania”.

⁵⁶ Podkreślono tu jedynie te oto dwa regiony: „Ducatus de Smolensco, Moscovia”.

⁵⁷ W zakres terytorialny Królestwa Szwecji wchodziły wówczas: „Svetia, Gothia, Finlandia, Biarmia”. Pełniejszą sytuację religijno-polityczną w tych krajach w czasach Zygmunta III przedstawił Josef Olsr – zob. tenże, *La congregazione ed i paesiassegnati al nunzio di Polonia (Polonia, Svezia, Russia)*, w: *SCPF Memoria Rerum. 350 anni a servizio delle missioni 1622-1972*, wyd. J. Metzler, t. 1/2, Rom [1972], s. 201-226.

⁵⁸ Zob. artykuły: „Fakultäten”, *L ThK*, Bd. 3, 1157; „Bulle”, tamże, Bd. 2, 778.

⁵⁹ Problem tego typu napięć powracał wielokrotnie, również za nuncjatury Cosimo de Torresa. Biskupi polscy zgromadzili już tak wiele uprawnień w zakresie kumulowania beneficjów, iż zdaniem Torresa przewyższały one uprawnienia nuncjusza i dlatego w październiku 1622 r. przosił on o dalsze uprawnienia w tym względzie.

⁶⁰ Zob. H. D. Wojtyńska, *ANP* t. 1, s. 22-25.

⁶¹ Problem ten doskonale dokumentuje Urban Fink, publikując całe katalogi uprawnień i taks stosowanych w okresie XVII i XVIII w. na obszarze nuncjatury szwajcarskiej w Lucernie. Zob. tenże, *Die Luzerner Nuntiatur*, s. 146-148.

ła się w tzw. uprawnieniach generalnych, sformułowanych w 11 punktach⁶². Nuncjusz Giovanni Battista Lancellotti w dniu 23 listopada 1622 r. otrzymał trzy papieskie brewia kompetencyjne, które dawały mu *facultates generales*⁶³ rozszerzone o kompetencję mianowania sześciu protonotariuszy apostolskich i erygowania kolegium notariuszy publicznych⁶⁴ oraz nadawania godności i dyspensowania od braku święceń⁶⁵. W cztery miesiące później, 21 marca 1623 r., Kongregacja Propagandy Wiary podjęła decyzję o przesłaniu nuncjuszom kompetencji delegowania w celu przeprowadzenia wizytacji wszystkich istniejących na terenie nuncjatury kolegiów⁶⁶. Ponadto, powołując się na zakres kompetencji poprzednich nuncjuszy rezydujących w Warszawie, Lancellotti dwukrotnie (tzn. 23 kwietnia i 6 października) prosił o dalsze trzy uprawnienia: udzielania abszolucji dla heretyków, nadawania przywileju ołtarza przenośnego i kaplicy prywatnej oraz zezwolenia na celebrowanie mszy św. w domu z racji choroby i śmierci⁶⁷. W efekcie *Stolica Apostolska* upoważniła go w dniu 2 grudnia 1623 r. do jednania heretyków⁶⁸, a później, w dniu 23 grudnia, do rozdzielania 50 przywilejów ołtarza przenośnego i kaplicy prywatnej⁶⁹. Z kolei po dwudziestu jeden miesiącach od rozpoczęcia misji nuncjusza apostolskiego w Warszawie, w dniu 17 sierpnia 1624 r., Giovanni Battista Lancellotti otrzymał niespotykane dotąd uprawnienia. Dotyczyły one możliwości osądzenia i uwięzienia wszystkich biskupów i arcybiskupów, którzy uczestniczyliby w konspiracji tak przeciwko królowi Zygmuntowi III jak i członkom rodziny królewskiej⁷⁰. Na razie problem ten pozostaje niewyjaśniony. Z jednej strony nie było nowością posyłanie do Polski dużej liczby brewiiów, w związku z utrzymującą się tutaj groźną sytuacją polityczną, czego jaskrawym przykładem był rokosz zorganizowany przez wojewodę krakowskiego Mikołaja Zebrzydow-

⁶² Zob. H. D. Wojtyńska, *Papiestwo – Polska*, s. 190-191.

⁶³ Zob. N. 2.

⁶⁴ Zob. N. 3.

⁶⁵ Zob. N. 4.

⁶⁶ Zob. N. 28.

⁶⁷ Zob. N. 36 i 98.

⁶⁸ Zob. N. 133 – Reg.: A V, Nunz.Pol. 174A f. 7v-8r; BY, Barb.Lat. 6007 f. 281v-282r; BY, Barb.Lat. 6226 f. 6rv; BV, Barb.Lat. 6258 f. 44rv.

⁶⁹ Po wstępnej obietnicy z dnia 2 XII 1623 – zob. N. 133, wspomniany przywilej został mu przesłany w dniu 23 XII 1623 – zob. N. 142.

⁷⁰ Zob. N. 286- Min. : A V, Sec.brev. 939 f. 59rv; notę na ten temat podał nuncjusz Garampi w AV, F. Garampi 122, fasc. R, s.f.: „Urbano VIII con suo breve dei 17 Agosto 1624, die facultà a mons. Giovanni Battista Lancellotti vescovo di Nola nunzio apostolico in Polonia di processare e carcerare tutti quegli ecclesiastici, vescovi e arcivescovi, che si trovasse aver avuta parte nella cospirazione; ivi scopertasi contro il re Sigismundo e tutta la reale sua famiglia e di procedere fino alla sentenza definitiva esclusive. (Bull. Romanum V pars V p.246)”; dokument ten został opublikowany – zob. *Bullarium Romanum*, t. 13, p. 198-199. Zob. T. Fitych, *Facultates G. B. Lancellottiego umożliwiające więzienie biskupów* (artykuł przygotowany do druku).

skiego, a skierowany przeciwko królowi Zygmuntowi III⁷¹. Tego rodzaju wydarzenia były sygnalizowane wielokrotnie w awizach nuncjusza z roku 1623. Było to wy tłumaczone zaniepokojeniem Kurii Rzymskiej ogólną destabilizacją i możliwością pozbawienia chrześcijaństwa zachodniego zdolności obronnej w obliczu stale utrzymującego się zagrożenia tureckiego (w tym czasie Polska była widziana jako jedyne państwo zdolne do podjęcia obrony). Z drugiej jednak strony nie znamy przyczyn (o „spisku orleańskim” można dopiero w latach 1626-1628) tak stanowczej i szybkiej decyzji papieża na rzecz tak znacznego umocnienia władzy sędowniczej nuncjusza w Warszawie, niespotykanego w dziejach tej nuncjatury. Nie jest też wykluczone, że właśnie precyzyjne awiza w tej sprawie przekazał Lancellotti w dwóch szyfrowanych listach⁷², których odbiór w dniu 15 czerwca 1624 r. odnotował kardynał sekretarz Stanu Francesco Barberini⁷³.

W dniu 30 kwietnia 1624 r. Kongregacja Propaganda Wiary kolejny raz zdecydowała, że prześle nuncjuszowi facultates subdelegandi wraz z instrukcją dotyczącą przeprowadzenia procesu informacyjnego na temat życia i śmierci arcybiskupa Jozafata Kuncewicza⁷⁴.

5. Struktura i personel nuncjatury

Generalnie rzecz biorąc skład „familii” nuncjusza przybliży nam niezwykle szczegółowo opracowane *Vademecum pro nuntiis apostolicis in Polonia*, przygotowane około 1670 r. przez nuncjusza Galeazzo Marescottiego. Wydaje się, że dzieło to może być po części reprezentatywne i w naszym przypadku, gdyż powstało w oparciu o doświadczenia doradców jak i poprzednich nuncjuszy Vidonięgo (1652-1659) i Pignatellego (1660-1668). Ponadto istnieją poważne przesłanki, iż w przeciągu XVII wieku nie podlegały większym zmianom tradycyjne reguły organizacji nuncjatury, zarówno gdy idzie o skład personelu i sposób funkcjonowania, jak i zasady finansowania papieskiej placówki dyplomatycznej. Prezentując skład dworu nuncjusza z czasów Marescottiego możemy wyróżnić w nim trzy grupy osób. Pierwsza z nich przybywała wraz z nuncjuszem z Rzymu: dwanaście-czternaście osób w celu pełnienia najbardziej znaczących funkcji, wy-

⁷¹ Rokosz Sandomierski 1606-1609, zwany też rokoszem Zebrzydowskiego, był rebelią kilkunastu tysięcy szlachty; sprawa bardzo skomplikowana, która do dzisiaj nie została do końca przebadana i praktycznie dysponujemy jedynie XIX-wiecznymi syntezami. Zob. J. Maciszewski, *Wojna domowa w Polsce (1606-1609)*, cz.1: *Od Sęczyca do Janowca*. Wrocław 1960. Pod koniec nuncjatury Lancellottiego tzn. w latach 1626-1628 będzie miał miejsce tzw. „spisek orleański”, kiedy to hetman polny litewski Krzysztof Radziwiłł (1585 + 1640) był posądzony o plan detronizacji a nawet zgładzenia Zygmunta III Wazy. Zob. *Spisek orleański w latach 1626-1628*, oprac. U. Augustyniak i W. Sokołowski. Warszawa 1990.

⁷² Wzmiankowane listy nie zostały dotychczas odnalezione.

⁷³ Zob. N. 251 - Reg.: A V, Nunz.Pol. 174A, f. 24rv oraz BV, Barb.Lat. 6226 f. 24rv.

⁷⁴ Zob. N. 218 i N. 222 z datą 4 V 1624.

magających w dużej mierze znajomości językowych (praktycznie była to prawie połowa obsady tegoż dworu). Mamy tu na uwadze funkcje: audytora, kanclerza, dworzanina, sekretarza, marszałka (maestro di casa), kapelana, stolnika, fryzjera, pokojowych i służących (w grupie tej nie przewidziano funkcji teologa, jak to miało miejsce w wieku poprzednim dalszych dziesięć osób, pełniących raczej podrzędne funkcje, często rekrutowało się z Wiednia, a jedynie sześć ostatnich funkcji obsadzano już na miejscu⁷⁵. Należy tu także podkreślić, że dwór nuncjusza był niepomernie mniejszy w zestawieniu z dworami polskiej magnaterii.

W świetle zgromadzonych źródeł obraz warszawskiej „familii” nuncjusza Lancellottiego wydaje się być bardziej zbliżony do stanu nuncjatury polskiej z drugiej połowy XVI wieku, opisanego przez Henryka Wojtykę, niż do pedantycznie rozbudowanego dworu dyplomaty papieskiego z epoki Marescotti. Jeśli w opinii Wojtyki liczba personelu towarzyszącego nuncjuszom w Polsce w latach 1548-1563 nie przekraczała 20 osób, to Völkel głosił zbliżony pogląd twierdząc, że w XVII w.) liczba personelu nuncjatury drugiej kategorii wynosiła od 15 do najwyżej 25 osób⁷⁶. Ponadto skład „familii”, która była bardzo zminiaturyzowaną repliką Kurii Rzymskiej, umożliwiał funkcjonowanie trzech sektorów nuncjatury. Pierwszy z nich stanowił swego rodzaju trybunał i sygnaturę, drugim była kancelaria, a trzeci to nic innego jak zarząd i utrzymanie małego dworu nuncjusza. Liczbę personelu ustalał sam poseł papieski: obok teologa lub nawet kilku teologów (było to praktykowane tylko w drugiej połowie XVI w.) do jego grona wchodziły także dwaj prawnicy, tzn. audytor i notariusz (czasami pełniący także obowiązki kanclerza), sekretarz cieszący się osobistym zaufaniem nuncjusza, kamerdyner, „maestro di casa”, będący kimś w rodzaju ekonoma oraz zaopatrzeniowca, i koniuszy, czyli zarządca stajni. Całości świąty dopełniali także zwykli służący, z których najzdolniejsi byli często kurierami. Ponadto bardzo często w orszaku nuncjuszów zmierzali do Polski ich młodzi krewniacy, żądni przygód i egzotycznych doświadczeń. Orszaki nuncjuszów Lippomana, Bongiovanniego i Mentovata liczyły od 14 do 20 osób, ale dokumenty pozwoliły wyłowić jedynie po 7 nazwisk ich personelu⁷⁷.

5a. Najbliżsi współpracownicy nuncjusza

Osoby z otoczenia nuncjusza na ogół sprawiają historykowi znaczne kłopoty badawcze. Znajduje to potwierdzenie również w przypadku nuncjatury Lan-

⁷⁵ Wspomniane grono stanowili trzej jeźdźcy i trzej chłopcy stajenni, którzy obsługiwali stajnię nuncjatury liczącą 22 konie, w tym 14 rasy holenderskiej. Zob. G. Marescotti, dz. cyt., s. 14. Liczba Polaków wśród personelu warszawskiej nuncjatury wzrasta pomalą w w. XVIII. Zob. H. D. Wojtyśka, *Nuntiorum Series Chronologica*, s. 269-331.

⁷⁶ Zob. M. Völkel, *Römische Kardinalshaushalte des 17. Jahrhunderts. Borghese -Barberini - Chigi*. Tübingen 1993, s. 240.

⁷⁷ Zob. H. D. Wojtyśka, *Papiestwo - Polska*, s. 192-202.

cellottiego. Po przeprowadzeniu licznych poszukiwań źródłowych możemy dokonać lakonicznej prezentacji tylko niektórych osób przybyłych w orszaku nuncjusza z Rzymu i od początku jego misji stanowiących personel nuncjatury. Grono osób, których funkcje zostały zidentyfikowane, to tylko pięciu funkcjonariuszy tej placówki. Są nimi: audytor – **Emilio Altieri**⁷⁸ (poprzez ciotkę Vittorio Delfini był on kuzynem nuncjusza), **Filippo Hurtino** – notariusz jedynie do roku 1625, po czym na okres 1625-1627 zastąpił go pracujący w nuncjaturze od roku 1623 **Hieronim Agnesi** (nie wiemy, jakie zadanie spełniał on w r. 1623), sekretarz – **Domenico Roncalli**, „maestro di casa” **Camillo Pasquale**. Natomiast niustalonymi pozostają funkcje dalszych dwóch osób: nepota nuncjusza Lancellottiego **Marco Ferrari** i **Martio Delphino**. Ten ostatni był krewnym zarówno nuncjusza i audytora oraz ich nepotem.

Większość z ustalonego siedmioosobowego grona personelu, bowiem aż sześć osób, była narodowości włoskiej (cztery z nich wywodziły się z Rzymu). Co więcej – były one spokrewnione bądź to z osobą nuncjusza, bądź też audytora. Wyłom stanowią tu jedynie obaj kanclerze: Hurtino, Francuz ze Strasburga, i jego następcą Agnesi, Włoch z Genui, oraz marszałek czy też raczej administrator domu nuncjusza, Pasquale, pochodzący z Mantui. Tak więc, jeśli chodzi o znajomość języków obcych, to z pewnością część z tych osób obok języka włoskiego posługiwała się łaciną. Natomiast od kanclerza Hurtina, ze względu na jego pochodzenie i dotychczasową pracę, można by oczekiwać znajomości języka łacińskiego, włoskiego, francuskiego i niemieckiego, i nie jest wykluczone, że właśnie z takich to motywów został on zatrudniony⁷⁹. Nie możemy odśłonić miejsca pobytu i zadań pełnionych przez Hurtiniego po roku 1625 (czyżby wyjechał z Warszawy ze względu na często powracające groźne epidemie?). Wiemy natomiast, że po zakończeniu nuncjatury Lancellottiego pozostał na dworze królewskim Domenico Roncalli, również w charakterze cenionego tam sekretarza⁸⁰. Pomimo że praktyka taką nie była zupełną nowością⁸¹, to wielu

⁷⁸ W kwestii nominacji zob. m.in. : BY, Borghiani.Lat. 32 f. 186rv.

⁷⁹ W XVI w. łacina była w Polsce językiem powszechnie używanym przez szlachtę. Posługiwali się nią wszyscy ówczesni polscy posłowie, a ponadto wielu z nich doskonale znało także język włoski, niemiecki i francuski. Stwierdza to z podziwem historyk opisujący w r. 1573 przybycie do Paryża poselstwa polskiego. Zob. *Dyplomaci w dawnych czasach. Relacje staropolskie z XVI-XVIII stulecia*. red. Adam Przyboś i Roman ZELEWSKI, Kraków 1959, s. 44.

⁸⁰ Za czasów Zygmunta III uzależnienie Kościoła-instytucji od króla osiągnęło swój szczyt. Król w pełni opanował m. in. dystrybucję opactw i wywierał wielki wpływ na nominacje biskupie i prałatury kolegiackie. Zagadnienie to opracował K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*. Warszawa 1996, s. 161-173. Opinię tę podziela również H. Wisner, *Zygmunt III Waza*. Wrocław 1991, s. 221 i J. Seredyka, *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629-1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych*. Opole 1978, s. 201-202.

⁸¹ Wystarczy choćby wspomnieć, że sekretarzem królewskim został Bartolomeo Ribboni, sekretarz kard. c. de Torresa, poprzednika nuncjusza Lancellottiego.

dopatrywało się tu polecenia udzielonego Roncallemu przez nuncjusza Lancellottiego w celu dopilnowania na miejscu jego promocji kardynalskiej. Z kolei, gdybyśmy mieli mówić o dalszych karierach kościelnych wyżej wspomnianego personelu, to trzeba tu zaakcentować, że najwyższy jej stopień osiągnął audytor Emilio Altieri, był on bowiem pierwszym pracownikiem warszawskiej nuncjatury, który został wybrany namiestnikiem św. Piotra i jako papież Klemens X posługiwał w latach 1670-1676. Poniżej przedstawiamy ich – niekiedy pierwsze – biogramy.

Audytor:

Emilio Altieri (†1676) urodził się w r. 1590 w Rzymie (ochrzczony w parafii S. Marco) w długowiecznej rodzinie patrycjusza rzymskich jako piąte z 16-ciorga dzieci Lorenza Altieri i jego drugiej żony Vittorii Delfini (pierwszą żoną była Ottavia de Torres). Vittoria Delfini, jego matka, była ciotką kardynała Orazio Lancellottiego (1611-1620), a zatem byli oni kuzynami⁸². Ten młody mężczyzna średniego wzrostu i szlachetnej aparycji, po studiach w rzymskim kolegium jezuitów oraz w uniwersytecie „Sapienza”, uwieńczonych 17 października 1611 r. doktoratem obojga praw, u boku Giovanniego Battisty Pamphili (późniejszego Innocentego X) rozpoczął służbę audytora Roty⁸³. W latach 1622-1627 pełnił funkcję audytora nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego w Warszawie⁸⁴ (zob. fot. n. 5b), a po zakończeniu misji dyplomatycznej biskupa Noli pozostał w Polsce i za zgodą kanclerza Albrechta Stanisława Radziwiłła uczestniczył w obradach sejmu nadzwyczajnego 1628 r.⁸⁵ W dniu 6

⁸² Zob. *Beiträge zur Kirchen und Kulturgeschichte*. wyd. Christoph Weber. Bd. 2 : *Senatus Divinus-Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit (1500-1800)*. Frankfurt a. Main, s. 439 (Tafel XVII).

⁸³ Istniejący od średniowiecza Trybunał Roty Rzymskiej, jeden z trzech sądów papieskich (obok Penitencjarii i Sygnatury), jest sądem apelacyjnym trzeciej i ostatniej instancji, zajmującym się głównie sprawami małżeńskimi. Należy do wielkich trybunałów europejskich, których orzecznictwo przyczyniło się do ujednoczenia i podniesienia poziomu praktyki sądów niższych. Zagadnienie powstania, organizacji, sposobu postępowania oraz materiały źródłowe na temat 277 procesów z terenów polskich przynosi praca Krystyny Bukowskiej-Gorgoni, *Causae polonae coram Sacra Romana Rota XV-XVII sec. Explanatio processum et regesta documentorum*. Roma 1995, ss. 671.

⁸⁴ Dwaj jego krewni dostąpili w styczniu 1623 r. aktu promocji: Antonio Mario Altieri otrzymał beneficjum i godność kanonika u św. Piotra, a Clemente Altieri został prałatem kapelanem większym – zob. Reg. : Roma, BV, Sec. Brev. 667 f. 190rv. Natomiast z okazji wyboru nowego papieża Urbana VIII w dniu 8 IX 1623 przesłał on swe gratulacje – Or.: BV, Barb. Lat 6659 f. 21r. Zob. także N. 8, 237; NC. 17, 25 i 29. Jeśli chodzi o kariery audytorów, to zdaniem U. Finka od XVI do XVIII w. zachodziła zasadnicza różnica pomiędzy nuncjuszami a audytorami. W tym czasie żaden z audytorów nuncjatury w Lucernie nie został nuncjuszem, nawet jeśli pełnił już obowiązki internuncjusza. W najlepszym przypadku otrzymywał małą diecezję we Włoszech. Zob. U. Fink, dz. cyt., s. 200.

⁸⁵ Zob. J. Bartoszewicz, *Lancelotti [!]* (Jan Baptysta) W: *Encyklopedia Powszechna Orłbrandta*, Warszawa 1864, T.16, s. 673.

kwietnia 1624 r. przyjął święcenia kapłańskie, a już w listopadzie 1627 r., w miejsce swego brata odwołanego przez Urbana VIII do Rzymu, został mianowany biskupem Camerino. W następnych latach 1633-1634 był wikariuszem Loreto, a w r. 1641 gubernatorem Macerato, by w r. 1644 pełnić misję nuncjusza w Neapolu. W r. 1657 podjął obowiązki sekretarza Kongregacji do spraw biskupów i zakonników, następnie – konsultora Inkwizycji, a w r. 1667- „maestro di camera” Klemensa IX. Mianowany kardynałem w r. 1669, po czteromiesięcznym konklawe został wybrany papieżem i zasiadł na Stolicy Piotrowej jako Klemens X (1670-1676)⁸⁶.

Przechodząc do omówienia kompetencji audytora, które nie były jeszcze w pełni określone, możemy powiedzieć, że audytor, będący prawnikiem, pełnił w świecie nuncjusza ważną funkcję⁸⁷. Miał on wspierać dyplomatę papieskiego w wykonywaniu władzy sędowniczej, wynikającej z udzielonych mu pełnomocnictw. Wojtyśka wykluczył hipotezę Fabisza głoszącą, jakoby funkcja audytora polegała na wykonywaniu wyroków w ramach trybunału nuncjatury⁸⁸ (audytor był członkiem trybunału obok nuncjusza i notariusza). Źródła do dziejów nuncjatur z lat 1548-1563, jak i nuncjatury samego Giovanniego Battisty Lancellottiego (1622-1627), pozwalają przypuszczać, że audytor często łączył swe obowiązki z zadaniami zaufanego sekretarza czy też kanclerza⁸⁹. Ponadto był on świadkiem zeznań zbieranych przez notariuszy (coram

⁸⁶ Gdy w r. 1670 kardynał Virginio Orsini jako protektor Polski przekazywał dwa listy: jeden dotyczący nominacji, a drugi gratulacyjny, pisane przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego, to wówczas papież – były audytor Emilio Altieri – z życzliwością wspominał 5-letni okres służby w Warszawie. Zob. Reg.: Roma, Arch.Orsini A.Capit. S 251 f. 110r-11v. Biografowie prezentują go jako człowieka wielkiej pokory, który pomimo swoich 80 lat był w doskonałej fizycznej formie i pracował do późnego wieczoru, by już od bardzo wczesnych godzin rannych udzielać audiencji, niekiedy od piątej godziny rano. Do grona współpracowników wezwał swego nepota kardynała Paluzzio, który egoistycznie wykorzystywał tę pozycję, zabiegając głównie o bogacenie się rodzin Paluzzi i Altieri. Gdy chodzi o cały jego pontyfikat, to trzeba stwierdzić, że wiódł spór z Francją, ale ulegał jej wpływowi, przez co wywierała skuteczny nacisk na mianowanie kardynałów. Zob. H. Jedin, *Storia della Chiesa*, t. 7, s. 76-77, 138-140; L. von Pastor, *Storia dei papi*, t. 14/I, s. 628-674; ECat, vol. 3, col. 1831; DHGE, t. 12, 1313-1326; Seppelt-Schweiger, *Storia dei papi*, t. 3, 521-523.

⁸⁷ Wojciech Tygielski w swej rozprawie *Z Rzymu do Rzeczypospolitej* zaprezentował działalność i nieprzeciętną osobowość dwóch audytorów: Valerio Arcangeliego, toczącego spór o bezstronność wyroku sądowego w sprawie kanclerza wielkiego litewskiego Lwa Sapiehy z nuncjuszem Francesco Simonettą, oraz niezwykle twórczego i systematycznego Giacomo Fantuzziego, 29-letniego pierwszego współpracownika nuncjusza Giovanniego de Torresa (1645-1652). Zob. tamże s. 178-233.

⁸⁸ Zob. P. W. Fabisz, *Wiadomość o legatach i nuncjuszach apostolskich w dawnej Polsce (1075-1864)*, Ostrów 1864², s. 130.

⁸⁹ Zob. H. D. Wojtyśka, *Papiestwo – Polska*, s. 196-197.

auditor), służących do przygotowania wyroku, którego ogłoszenie było zarezerwowane dla nuncjusza⁹⁰.

Notariusz:

Filippo Hurtino, syn Claudia, francuski duchowny rodem ze Strasburga, notariusz Roty Rzymskiej; pełnił tę samą funkcję w kancelarii nuncjusza G. B. Lancellottiego w latach 1622-1625⁹¹

Hieronim Agnesi, syn Giovanniego Battisty z Albiganensis (nepot), duchowny z diecezji Albenga koło Genui we Włoszech, notariusz publiczny. Od roku 1623 był w gronie personelu nuncjatury prawdopodobnie jako dworzanin albo kapelan, a w latach 1624-1627 pełnił funkcję notariusza⁹² i kanclerza⁹³. Zbieżność godła jego pieczęci notarialnej z godłem pieczęci i herbu nuncjusza mogłaby wskazywać na jakieś bliższe powiązania.

Notariusz to drugi z kolei prawnik nuncjatury, który występuje w otoczeniu wszystkich nuncjuszków (niekiedy nazywano go także abrewiatorem). Akta wielu nuncjatur wyraźnie odzwierciedlają jego obowiązki. To właśnie on sporządzał, podpisywał i ogłaszał wszystkie publiczne akta nuncjusza, a w sprawach sądowych często osobiście przesłuchiwał oskarżonych i świadków oraz spisywał ich zeznania⁹⁴.

⁹⁰ Zob. tamże s. 198.

⁹¹ „Et ego Philippus Hurtinus filius Domini Claudii Clericus Civitatis Metensis publicus Dei gratia Apostolica auctoritate Notarius in Archivio Romane Curie (”descriptus”), necnon Curiae causarum dicti III.mi et Rev.mi Domini Nuntii Apostolici Notarius Actuarius...”. Zob. m.in. proces informacyjny bpa A. Lipskiego z Warszawy, 2 V – 11 V 1623– Aneks NC. 7; 8; 14; 17; 26; 27. Jako notariusz używał tuszowej pieczęci. Jej tarcza herbowa ma kształty barokowe, a oparta została na formie trójkąta, którego szczyt zwieńcza krzyż. Natomiast u podstawy tarczy umieścił Hurtino swą dewizę: „SIC VIRTUTE FLOREBO”. W polu tarczy (tzw. godło) znajduje się rozkwitnięty kwiat, a w jego dolnej części skrzyżowane zostały dwie gałązki, z których jedna jest palmowa. Pieczęć tę znajdujemy m. in. na ostatniej karcie akt procesów informacyjnych kandydatów na biskupów po tzw. „Attestatio Notarii”. Zob. Or.: AV, AC, Proc.Consist. 17 f. 467.

⁹² Jako notariusz używał pieczęci tuszowej. Jej tarcza herbowa ma kształty barokowe, a oparta została na nieregularnej, ostroowalnej formie (czyli typowej dla sfragistyki kościelnej), której dłuższa oś została ustawiona pionowo. Górną część pieczęci zwieńcza grecki znak krzyża, nad którym umieszczono gołębia niosącego w dziobie gałązkę oliwną. Natomiast u podstawy samego krzyża umieścił Agnesi pierwszy fragment swej dewizy: „HINC GLORIA”. Kolejne dwa fragmenty zostały umieszczone pionowo: drugi – po obroceniu tarczy w lewo: „HINC LUCE” i trzeci – po obroceniu jej wpravo: „HINC SPLENDORE”. W osi środkowego pola tarczy, które stanowi tzw. godło, umieszczono pięć sześcioramiennych gwiazd rozmieszczonych centralnie na rzucie nierównomiernego krzyża. Tak zakomponowane godło jest – z wyjątkiem czterożebrowego lambello – wierną repliką godła używanego w pieczęciach i w herbie nuncjusza G. B. Lancellottiego. Pieczęć tę znajdujemy m.in. na ostatniej karcie akt procesów informacyjnych kandydatów na biskupów po tzw. „Attestatio Notarii”. Zob. Or.: AV, AC, Proc.Consist. 23 f. 326v.

⁹³ Zob. NC. 7, 17, 29.

⁹⁴ Zob. H. D. Wojtyńska, *Papiestwo – Polska*, s. 199.

Sekretarz – kanclerz:

Domenico Roncalli, rzymianin⁹⁵, sekretarz nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego w latach 1622-1627⁹⁶ (zob. fot. n. 5e), a następnie kapelan⁹⁷ i sekretarz królewski na dworze Zygmunta III i Władysława IV, kanonik warmiński (jeden z pięciu kanoników tytularnych kapituły kolegiackiej)⁹⁸; w latach 1632-1648 w Paryżu pełnił obowiązki agenta Władysława IV⁹⁹, w roku 1633 był sekretarzem poselstwa do Rzymu¹⁰⁰, natomiast w latach 1635-1636 zdołał skutecznie przeciwstawić się zabiegom arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Wężyka i obronić w Kurii Rzymskiej przywilej egzempcji diecezji warmińskiej; z kolei w latach 1635-1645 pełnił w Rzymie funkcję agenta Władysława IV przy Stolicy Apostolskiej¹⁰¹, w roku 1639 był sekretarzem poselstwa do Francji¹⁰², a w roku 1645 – agentem polskim w Paryżu (gdzie rezydował w latach 1643-1646 i przyczynił się do małżeństwa króla z Ludwiką Marią, Gonzagą)¹⁰³. W dniu 30 IX 1642 r. przedstawił kapitule doku-

⁹⁵ Natomiast kard. F. Barberini w swym liście z 14 XII 1630 twierdzi, że pochodzi on z Foligno. Reg.: AV, Nunz. Pol. 44 f. 14rv.

⁹⁶ Zob. NB. 7; NC. 17, 25 i 29.

⁹⁷ W liście H. Viscontiego do kard. F. Barberiniego z 3 IV 1631 król Zygmunt III twierdzi, że krótko po odjeździe nuncjusza G.B. Lancellottiego 25 VI 1627 Domenico Roncalli objął wakującą funkcję nadwornego kapelana. Zob. Decifr.: BV, Barb. Lat 6587 f. 51r.

⁹⁸ Wśród niekompletnych spisów kanoników warmińskich z XVII w. spotykamy, obok Domenico Roncalliego, także nazwiska niektórych znanych Włochów: Giovanni Jacobelli, Giuseppe Rajmundo Accoramboni, Giacomo Simonetti, Petro Francesco Giovannini – zob. A. Szorc, *Dominiun warmińskie 1243-1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*. Olsztyn 1990, s. 44; A. Kopiczko, *Organizacja i ustroj diecezji warmińskiej w latach 1525-1772*, Lublin 1991, s. 307-338, tab. 26. Roncalli nie rezydował przy kapitule, ale objął dom po zmarłym kanoniku Grzegorz Borascie (zob. Olsztyn, ADWO, Acta cap. 6, k. 110v) i prosił o ogród po zmarłym kanoniku Germanie i folwark kapitulny w Zawierzu k. Fromborka (tamże, k. 122v), a w dniu 24 IV 1643 był pełnomocnikiem biskupa nominata Jana Karola Kono-packiego do objęcia kanonii, przed jego oficjalnym wyborem na biskupa warmińskiego (tamże, k. 12lv).

⁹⁹ Domenico Roncalli był wysłany przez króla do Francji w charakterze rezydenta w okresie przygotowywania planów rokowań ze Szwecją i wojny tureckiej. Co więcej, nie zawsze był on lojalny, bowiem w trakcie podróży u boku posła Gosiewskiego udostępnił jego instrukcję francuskiemu dyplomacie d' Avaux. Zob. K. Waliszewski, *Polsko-francuskie stosunki w XVIII wieku*, Kraków 1889 oraz Tomkiewicz, *Więzień kardynała*, s. 134 – dz. cyt. za W. Czapliński, *Dyplomacja polska w latach 1605-1648*, W: *Polska służba dyplomatyczna XVI-XVIII wieku*, pod red. Z. Wójcika, Warszawa 1966, s. 249.

¹⁰⁰ Zob. *Dyplomaci w dawnych czasach*, s. 222.

¹⁰¹ Pełna lista agentów polskich przy Stolicy Apostolskiej – zob. C. Papé e, *L' Ambassade de Pologne près le Saint Siege au cours des siècles*, „Antemurale”, (1956), s. 23.

¹⁰² Zob. *Dyplomaci w dawnych czasach*, s. 262-263.

¹⁰³ Domenico Roncalli w latach 1632-1648 w Paryżu pełnił obowiązki agenta Władysława IV, ale w pewnym momencie (bez zgody swego mocodawcy) wyjechał do Rzymu, aby starać się o godność kardynała dla brata ministra francuskiego Mazariniego. Zob. *Dyplomaci w dawnych czasach*, s. 37, 263, 277, 290, 299; A. Wicquefort, *L' ambassadeur et ses fonctions*. La Haye 1681, t. 1, s. 807-808.

ment papieża Urbana VIII i prowizję króla Władysława IV oraz inwestyturę nuncjusza w Polsce w latach 1635-1643, Mario Filonardiego, na kanonik warmińską¹⁰⁴.

Jeśli idzie o kompetencje, to sekretarz (nie tylko zresztą, w dyplomacji papieskiej) był osobą, powołaną, do wspierania i kontrolowania nuncjusza w sprawach czysto dyplomatycznych i do kierowania jego kancelarią, (stąd też: *cancellarius*), w której przede wszystkim powstawały raporty dyplomatyczne. W sytuacji, gdy nie rezerwował tego dla siebie nuncjusz, powyższe raporty redagował sam sekretarz. Podobnie, jak w okresie nuncjatury Bongiovanniego (1560-1563) prawie wszystkie raporty wysłane do Watykanu zostały zapisane ręką sekretarza Benedetto Gavello, tak też większość korespondencji nuncjusza Lancellottiego, adresowanej do Stolicy Apostolskiej, odsłania charakter pisma sekretarza Domenico Roncalliego. Sekretarze nuncjatur jako swego rodzaju koadiutorzy nuncjuszów, byli ludźmi wykształconymi; nuncjusze wybierali ich sami spośród osób cieszących się ich osobistym zaufaniem. Taką, wizję funkcji sekretarza potwierdzają, nie tylko Jaitner¹⁰⁵ i Wijnhoven¹⁰⁶, ale także i Tygielski, który szczegółowo przedstawił sylwetkę Cesarego Baroffiego (*1582 †1655) jako niezwykle dojrzałego i kompetentnego sekretarza nuncjusza Francesco Simonettiego (1606-1612). Otóż, mimo nagłej śmierci tego dyplomaty, papieska placówka dyplomatyczna w Warszawie nie została sparaliżowana, bowiem Baroffi umiejętnie przejął najważniejsze obowiązki i przez ponad rok pełnił funkcję internuncjusza. Co więcej, sposób prowadzenia korespondencji z kardynałem Scipione Borghese nie odbiegał swym charakterem od rutynowej korespondencji nuncjuszy, co pozwala traktować go jako osobę równorzędną, jego formalnym poprzednikom i następcom, gdy idzie o wiarygodność i kompetencje w spełnianiu zadań informacyjnych¹⁰⁷.

„Maestro di casa”:

Camillo Pasquale, Włoch rodem z Mantui, marszałek dworu nuncjusza, który płynąc Wisłą, dotarł do Warszawy dwa tygodnie wcześniej 31 III 1623¹⁰⁸

¹⁰⁴ Zob. A. Kopiczko, *Roncalli (Roncallius) Dominik*, W: *Słownik Biograficzny Kapituły Warmińskiej*, red. Jan G u z o w s k i. Olsztyn 1966, s. 205-206.

¹⁰⁵ Klaus Jaitner w analogiczny sposób ocenił pracę, jaką na rzecz nuncjusza kolońskiego Pietro Francesco Montoro (1621-1624) wykonywał jego sekretarz Girolamo Rocco. Zob. *Nuntiaturlberichte aus Deutschland* (dalej cyt. NBD), Bd. 6/1, München 1977, s. XLY-XLYI.

¹⁰⁶ Zbliżoną ocenę działalności sekretarza Abbondantiego (*1590) przedstawił Joseph Wijnhoven we wstępie do krytycznej edycji akt kolońskiej nuncjatury w okresie następcy Montoro, jakim był Pier Luigi Carafa (1624-1627). Zob. NBD, Bd. 7/1, Padeborn 1980, s. XXXIX-XL.

¹⁰⁷ Zob. W. Tygielski, dz. cyt., s. 170-175.

¹⁰⁸ Auditor Cirioli w dniu 31 III 1623 donosił: „... Aspetto con molto desiderio il Maestro di casa cli Monsignor Lancellotti quale intendo venghi per la Vistola con le robbe necessarie per metter all'ordine la casa, essendo già molti giorni che ha aviso da mercanti di Cracovia che si era inviato e questa volta, piaccia a Dio che arrivi quanto prima, e che pochi giomi dopoi giunghi anco Sua Signoria Ill.ma, essendo per molti rispetti, ma in particolare per la vacanza dei Vescovato di Cuiavia necessaria la sua assistenza alla Corte” (...) „Nel serrar delle lettere è gionto il Mastro di casa di Monsignor Lancellotti qual dice che Monsignore non sarà

w celu przygotowania rezydencji nuncjusza w klasztorze ojców bernardynów przy kościele św. Anny na Krakowskim Przedmieściu. W tym zadaniu wspomagał go najprawdopodobniej Hieronim Agnesi¹⁰⁹.

Ponadto, gdy idzie o kolejnych przedstawicieli niższego personelu, to jeszcze w r. 1671 kardynał Pietro Vidoni, jako były nuncjusz w Warszawie w latach 1652-1660, w swym kompendium doświadczeń twierdził, że kucharza należy nająć we Włoszech, ale kuchcików już na miejscu. Natomiast stangretów powinno być przynajmniej sześciu. W kwestii liczby koni: trzy do dyspozycji na miejscu, a większa ilość w przypadku podróży poza Warszawę. Przy czym radził on zarówno konie jak i powozy zakupić w Wiedniu¹¹⁰.

Jak to już zasygnalizowaliśmy, było praktyką, poprzednich nuncjuszów, że zabierali z sobą, swych młodych krewnych żądnych przygód. Stąd to w latach 1622-1624 w otoczeniu Lancellottiego przebywał **Marco Ferrari**, syn Valerio Romano (najprawdopodobniej nepot nuncjusza)¹¹¹. Ponadto z całą pewnością w dniu 20 V 1624 był w nuncjaturze, m.in. w roli świadka, **Martio Delphino**, syn rzymianina Laurentio Altieri (nepot Emilio Altieri)¹¹².

quà se non doppo Pasqua"...; Zob. BV, Barb.Lat. 6582, f. 100v – por. NB.47. Z kolei 7 kwietnia komunikował, że: „Il Maestro di casa di Monsignor Lancellotto, che giunse hogi otto giorni, ha preso l'habitatione per Monsignor Nuntio nel convento de padri Zocolanti, nel quale sono stati altre volte li Nuntii, et hora va mettendola all'ordine, dovendo esser quà Monsignore al fine dell'ottava di Pasqua”. Zob. BY, Barb.Lat. 6582, f. 101r – NB. 48.

¹⁰⁹ Obaj kamerdynerzy występują już jako świadkowie w procesie informacyjnym Michała Działyńskiego, którego akta sporządzono w Warszawie w dniach od 26 XI do 2 XII 1623; „...Illbus Rev. Dominum Hieronymo Agnesio Albinganensis Diocesis et Camillo Pasquale Mantuano ambobus dicti Ill.mi et Rev.mi Domini Nuntii Apostolici Camerariis...”. Zob. NC 17; zob. także N. 46 i 52.

¹¹⁰ Zob. H. D. Wojtyńska, ANP t.I, s. 375- N. 13.

¹¹¹ Pomimo iż nie została wyjaśniona jego funkcja, to przybycie Marco Ferrari wraz z dworem nuncjusza do Tyńca w dniu 23 lutego 1623 r. odnotowuje uwierzytelniony zapis: „Actum in supradicta Abbatia Tinencis praesentibus ibidem et audientibus Dominis Hieronymo Agnesio, filio quondam Joannis Baptistae Albinganensis Diocesis et Marco Ferrari, filio Valerii Romano, supradicti Ill.mi et Rev.mi Domini Joannis Baptistae Lancellottis familiaribus, testibus ad praemissa omnia et singula vocatis, habitis et requisitis”, zob. NC. 7. – Lauro, AL, AL, Arm. B 3a, fasc. R, 2, f. 3v. Natomiast jego obecność w nuncjaturze w dniu 20 V 1624 potwierdzają akta procesu informacyjnego biskupa Firleja: „...Actum Varsaviae, in palatio solitae residentiae et in cameris dicti Ill.mi et Rev.mi Domini Nuntii Apostolici, presentibus ibidem et audientibus Perillustri et Ad^m Rev.do Domino Emilio Alterio JUD, dicti Ill.mi et Rev.mi Domini Nuntii Apostolici curiae [generalii] Auditore et Judice Ordinario, et Dominis Camillo Pasquale Mantuano et Marco Ferrari Romano ambobus nostris familiaribus et Domesticis Testibus ad praemissa omnia singula vocatis, habitis et requisitis.” Zob. AV, AC, Proc.Consist. ms. 18 f. 300v por. NC. 29.

¹¹² Jego obecność w rezydencji nuncjusza w charakterze świadka dokumentują akta procesu informacyjnego biskupa Henryka Firleja, sporządzone w Warszawie w okresie 27II – 20 V 1624 r.: „...et Dominis Camillo Pasquale Mantuano et Marco Ferrari Romano ambobus nostris familiaribus et Domesticis Testibus...” – zob. NC. 29.

5b. Współpracownicy eksterni

5b1. Teologowie

Ponieważ w latach 1548-1563 nuncjatura polska miała przede wszystkim kontrreformacyjny charakter, najważniejszymi postaciami w otoczeniu nuncjuszów byli wybitni i dobrze znani teologowie, których dla potrzeb polskich nuncjuszy osobiście poszukiwali ówcześni papieże w środowisku zakonu jezuitów. Obok dbałości o poziom moralny „familii” nuncjuszów¹¹³ głównym ich zadaniem, jako polemistów-emisariuszy papieża, miało być przeprowadzanie na sejmach dysput religijnych z innowiercami, choć nie posiadali oni monopolu na urząd oficjalnych teologów nuncjatury. W efekcie jeden z najwybitniejszych teologów jezuickich XVI w., Alonso Salmeron, towarzyszył nuncjuszowi Bongiovanniemu w r. 1551 i Lippomano (1555-1557), natomiast Piotr Kanizy, na polecenie papieża Pawła IV, przybył do Polski z nuncjuszem Mentovato. W praktyce jednak nie zostali oni dopuszczeni do głosu na żadnym z sejmów odbytych w latach 1548-1563. Nie mogąc nic zdziałać w zakresie swych obowiązków, zniechęceni, po kilku miesiącach opuszczali Polskę. Tak więc urząd, w którym Stolica Apostolska pokładała tak wiele nadziei, szybko stał się zupełnie нефunkcjonalny i coraz rzadziej był uwzględniany przy organizowaniu późniejszych nuncjatur. Pomimo tego jeszcze z końcem XVI w. najprawdopodobniej nuncjusz Germanico Malaspina (1592-1598) uzasadniał przydatność osoby teologa w najbliższym otoczeniu posła papieskiego¹¹⁴.

5b2. Informatorzy

Mając wsparcie personelu swej kancelarii nuncjusz w regularnych raportach przysyłał do sekretariatu papieskiego informacje z terenu swej nuncjatury. W tym celu potrzebował on wielu wiarygodnych źródeł informacji. Na niektóre z nich wskazywał już sam papież w instrukcji wstępnej, wręczonej najpierw biskupowi Cosimo de Torresowi 30 maja 1621 r., a następnie Lancellottiemu 14 grudnia 1622 r.¹¹⁵ Tak więc, po wysłuchaniu relacji poprzedniego audytora, kolejnych informacji o Kościele w Polsce oraz o sposobie nawiązania poprawnych kontaktów z rodziną królewską miał nuncjusz szukać u księży jezuitów. Następnym krokiem było rozwinięcie kontaktów i korespondencji z biskupami polskimi oraz zorganizowanie własnej sieci informatorów. Źródła informacji, z któ-

¹¹³ Jezuita będący w świącie Camilla Mentovato wprowadzili comiesięczną spowiedź całego personelu nuncjatury i wspólne odmawianie brewiarza oraz zachęcali do wspólnych modlitw w intencji pomyślnego przebiegu nuncjatury. Zob. H. D. Wojtyśka, *Papiestwo – Polska*, s. 192-193.

¹¹⁴ „Deve menar con seco fra g'altri soi [sic] familiari una persona isperimentata in Theologia et Canoni per la Sinodo ch l' Arcivescovi et Vescovi di quel Regno sono per fare, più generale che si è stata fatta in detto Regno, et per molti altri gran bisogni”. Zob. H. D. Wojtyśka, ANP t. 1, s. 357N.7.

¹¹⁵ Zob. N. 13.

rych korzystał nuncjusz, oraz służące mu w tym względzie osoby możemy poznać jedynie wtedy, gdy są ujawnione w korespondencji. Ponieważ jednak posłowie papiescy zachowywali dyskrecję na temat współpracy z informatorami nieoficjalnymi i tajnymi, na obecnym etapie badań dysponujemy jedynie bardzo lakonicznymi danymi¹¹⁶. Jeden z kręgów informatorów stanowili najwyższej rangi urzędnicy dworu królewskiego (z wielkim kanclerzem na czele), sekretarze królewscy, dworzanie rodziny królewskiej oraz senatorzy i parlamentarzyści. Kolejny krąg tworzyli ludzie Kościoła: prymas, biskupi, członkowie kapituł i jezuiaci współpracujący w roli doradców czy też spowiedników¹¹⁷. W mniejszym stopniu źródłem informacji była własna obserwacja, nieliczne podróże odbyte w Polsce czy też osobiście przeprowadzone rozmowy. Wojtyśka i Tygielski podkreślają dokładność i rzetelność przekazywanych informacji oraz brak faktów, które mogłyby świadczyć o korupcji jako metodzie ich zdobywania¹¹⁸.

5b3. Komisarze i delegaci

W dziejach nuncjatur europejskich, w trakcie ich ewolucji, ukształtował się jeszcze urząd komisarza apostolskiego. Był on pełniony w sytuacji, gdy ważne wydarzenia, które dotyczyły między innymi wyboru biskupa, miały miejsce na terenie bardzo odległym od siedziby nuncjatury, a nuncjusza nie mógł reprezentować nikt z najbliższych współpracowników¹¹⁹. W dotychczasowych badaniach prowadzonych nad przebiegiem nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego nie stwierdzono istnienia takiego urzędu. Możemy natomiast mówić o funkcji delegata nuncjusza, której potrzeba wynikała z polecenia Kongregacji Propagandy Wiary z dnia 28 marca 1623 r.¹²⁰, zobowiązującego wszystkich nuncjuszków europejskich do przeprowadzenia wizytacji w kolegiach papieskich na obszarze przypisanym nuncjaturze. W celu wywiązania się z tego za-

¹¹⁶ W ograniczonym wymiarze zdołano zaprezentować informatorów dwóch nuncjuszy kołońskich z okresu 1621–1627. Zob. NBD, Bd. 6/1 s. XLVI–XLIX i NBD, Bd. 6/2 s. XXXVIII–XLVIII.

¹¹⁷ Najprawdopodobniej Germanico Malaspina w swym zestawie rad dla następnych nuncjuszków w Warszawie zapisał: „4. Deve avere confidente Jesuita, confessore del Re, per mezzo dello quale potra in molte cose guadagnare il Re”. Zob. H. D. Wojtyśka, ANP t. 1, s. 357–N. 7.

¹¹⁸ Pomimo tego, iż Wojciech Tygielski, nie znając dyrektyw Sekretariatu Stanu, ocenił awiza składające się na korespondencję nuncjuszków następująco: „Konstrukcja doniesień na ogół nie robi wrażenia przemyślanej; przypomina nieco sposób patrzenia na świat przez małe dziecko, które każdą rzecz widzi oddzielnie i bez związku z innymi” – zob. tenże, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej*, s. 79. W dojrzały i krytyczny sposób problem wiarygodności relacji nuncjuszy opracował Georg Lutz, chociaż i on postulował stosowanie specjalnej hermeneutyki tej korespondencji. Zob. tenże, *Glaubwürdigkeit und Gehalt von Nuntiaturreberichten*, „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken” 53(1973), s. 227–275.

¹¹⁹ Sytuację powyższe omówił i udokumentował Urban Fink, *Die Luzerner Nuntiaturreberichten*, s. 143–144.

¹²⁰ Zob. N. 28 i 44 (z datą 29 IV).

dania Lancellotti wykorzystał powierzoną mu władzę delegowania dla przeprowadzenia wizytacji, zarówno w kolegium braniewskim¹²¹, jak też – jeszcze bardziej odległym od Warszawy – wileńskim¹²². W konsekwencji w jego imieniu wizytację tę, jako jedną z pierwszych w dziejach Kongregacji Propagandy Wiary, przeprowadził już 16 sierpnia 1623 r. w Braniewie¹²³ protonotariusz i kanonik warmiński Jan Vastovius (†1642)¹²⁴. Kolegium wileńskie zwizytował w dniach od 22 do 23 lutego 1624 r. archidiakon i referendarz wileński Melchior Heliaszewicz Geysz przy pomocy tamtejszego notariusza publicznego Stanisława Śmiecha¹²⁵.

W dziejach nuncjatury szwajcarskiej już od połowy XVII w. znana jest funkcja agenta nuncjusza. Była to osoba, która w Rzymie reprezentowała jego interesy, kontrolowała regularną i terminową wymianę korespondencji, pobierała z Kamery Apostolskiej uposażenie nuncjusza. Ponieważ współpraca pomiędzy Sekretariatem Stanu a nuncjuszem nie ograniczała się tylko do korespondencji, tenże agent odbywał niektóre ważne konsultacje i w imieniu nuncjusza podtrzymywał kontakty personalne¹²⁶.

6. Ceremoniał dyplomatyczny i kościelno-liturgiczny

Ceremoniał dyplomatyczny był przestrzegany już w czasie podróży. Również nuncjusz Lancellotti przemierzając tereny księstw Toskanii, Modeny i Mantui

¹²¹ Zob. N. 96 z datą 29 IX 1623.

¹²² Odległość tę można by porównać z traktem pocztowym wiodącym z Warszawy do Ołomuńca na Morawach, przy czym warunki podróży do Wilna były znacznie trudniejsze. Powołując się na ten argument Lancellotti 8 VI 1623 awizował o upoważnieniu delegata do zwizytowania trzech kolegiów: dwóch w diecezji wileńskiej i jednego w diecezji warmińskiej. Zob. N. 59.

¹²³ Zob. NC. 11.

¹²⁴ Jan Vastovius (*1576 †1642) ur. w Sunderköping w rodzinie szlacheckiej, kształcił się w Braniewie (1595-1597) i w Collegium Germanicum w Rzymie (1595-1605); od r. 1603 kapłan, później sekretarz, kapelan i bibliotekarz Zygmunta III, po studiach w Krakowie 1627-1628 uzyskał doktorat z teologii; protonotariusz apostolski, kanonik warmiński (1620 r.) i wrocławski (1628 r.), w dziele *De vitis sanctorum Scandinaviae*, wydanym w Kolonii w roku 1623, opublikował życiorysy 85 szwedzkich świętych oraz listy papieskie wysłane do Szwecji. Zob. M. Nowodworski, *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 41, b.r. w., s. 29; *Słownik Biograficzny Kapituły Warmińskiej*, s. 64.

¹²⁵ Zob. Or.: APF, Visite e collegi vol. 3 f. 415r-418 v; na f. 415r: 17 punktów „Sommario della visita deI collegio pontificio di Vilna fatta I 'anno 1624 li 22 et 24 Febraro dal Signore Rev. Melchium Heliassevitz Archid. di Vilna d'Ordine di N.ro Signore e della S. Congr. de Prop. Fide commessali da Mons. Vescovo di Nola Nuntio di Sua Santita al Re di Polonia”; na f. 416r-417r: 17-punktowy zapis wizytacyjny, na f. 417r autoryzowany pieczęcią lakową i autografami: „Melchior Heliaszewicz Geysz. Archidiakon Vilniensis et Magnum Ducatis Lithuaniae Referendarius; Stanislaus Smiech Sanctae Auctoritae Publici et Vilnensis Dominatio-nis Rev.D.nus Notarius”; na f. 418v noty kancelaryjne.

¹²⁶ Zob. U. Finik, dz. cyt., s. 138-140.

składał wizyty i przekazywał listy rekomendacyjne¹²⁷. W Wiedniu, stolicy posiadłości Habsburgów, miał on – jak to czynili jego poprzednicy – złożyć wizytę na dworze cesarskim, a następnie także pozdrowić innych spośród książąt niemieckich¹²⁸.

Po przybyciu do Polski z pewnością najważniejszym spotkaniem była pierwsza oficjalna audyencja u króla, w czasie której nuncjusz wręczał papieskie brewe uwierzytelniające (niekiedy bywała ona półpubliczną, albo wręcz prywatną)¹²⁹. Otwierała ona szereg, w miarę częstych audyencji, należących do normalnego porządku pracy papieskiego dyplomaty¹³⁰. Pomimo braku pełnego opisu tego spotkania, ceremonia pierwszej audyencji udzielonej Lancellottiemu przez króla w niedzielę 8 maja 1623 r. odtwarzamy w sposób hipotetyczny poniżej, prezentując temat inauguracji misji nuncjusza w Warszawie. Zbliżony charakter miały również kolejne wizyty tego typu – audyencja u królowej oraz oficjalne audyencje dworskie¹³¹.

Zgodnie z porządkiem logicznym pierwszy spośród praktykowanych ceremoniałów dyplomatycznych związany był z przekroczeniem granicy Państwa Polskiego¹³², a następnie – z każdym wjazdem do rezydencji biskupich, kapitulnych i dworskich, naturalnie z rezydencjami prymasowskimi w Gnieźnie, Łowiczu, Poznaniu i Płocku na czele¹³³. Z kolei wypada stwierdzić istnienie odrębnego ceremoniału związanego z publicznym ingresem nuncjusza do nuncjatury¹³⁴ oraz jego publiczną audyencją na sejmie w obecności króla¹³⁵.

Ciekawy był także ceremoniał zakończenia misji nuncjusza, mający charakter pożegnalnej audyencji u króla, tym razem skromniejszy i z wręczeniem władcy papieskiego brewe odwołującego. Po otrzymaniu zgody króla na wyjazd niekiedy podsumowywano efekty nuncjatury i omawiano sprawy, które nuncjusz miał przedłożyć papieżowi, a na koniec audyencji władca podawał rękę dyplomacie papieskiemu¹³⁶.

¹²⁷ Zob. Aneks NC. 2.

¹²⁸ Relacjonował to kard. P. Vidoni w swym kompendium z 1671 r. Zob. H. D. Wojtyska, ANP t. 1, s. 374- N. 13. W przypadku podróży Lancellottiego zob. Aneks NC. 2.

¹²⁹ H. D. Wojtyska zrelacjonował przebieg publicznej audyencji u króla nuncjusza Lippomano odbytej w Wilnie w dniu 28 X 1555 r. Zob. tenże, *Papiestwo – Polska*, s. 228–229.

¹³⁰ Zob. G. Marescotti, dz. cyt., s. 19. Protokół dyplomatyczny obowiązujący na polskim dworze królewskim omawia praca już przez nas cytowana *Dyplomaci w dawnych czasach*, zob. s. 49–56.

¹³¹ Zob. H. D. Wojtyska, *Papiestwo – Polska*, s. 229; G. Marescotti, dz. cyt., s. 44–50.

¹³² Zob. G. Marescotti, dz. cyt., s. 66–68.

¹³³ H. D. Wojtyska przedstawił m.in. różnego typu ceremoniały wjazdów nuncjuszy: Bongiovanniego, Commendone, Mentovata i Lippomano do Polski i do rezydencji prymasów, a także ceremoniał wizyty w Akademii Krakowskiej, w latach 1555–1561. Zob. tenże, *Papiestwo – Polska*, s. 230–231 oraz G. Marescotti, dz. cyt., s. 35–36.

¹³⁴ Zob. G. Marescotti, dz. cyt., s. 104–106.

¹³⁵ Zob. tamże, s. 81–82.

¹³⁶ Na podstawie obszernej relacji Bongiovanniego z 5 maja 1563 r. audyencję tego typu zaprezentował H. D. Wojtyska. Zob. tenże, *Papiestwo – Polska*, s. 231–232.

Osobną grupę stanowiły zwyczaje kościelno-liturgiczne, które dotyczyły stroju, zajmowanego miejsca i sposobu poruszania się przez nuncjusza podczas różnego charakteru zgromadzeń liturgicznych. Można tu mówić najpierw o mszy św. celebrowanej przez prymasa w obecności króla z okazji podpisanego traktatu¹³⁷; następnie o Eucharystii celebrowanej przez duchownych senatorów – arcybiskupa Gniezna, Lwowa lub któregoś z biskupów diecezjalnych¹³⁸; o mszy św. celebrowanej przez biskupa, który nie był senatorem i w obecności króla jedynie w czasie uroczystych niesporów¹³⁹; wreszcie o mszy św. sprawowanej przez samego nuncjusza¹⁴⁰ czy też liturgii eucharystycznej, w czasie której na prośbę króla i w jego obecności Lancellotti konsekrował nowego biskupa¹⁴¹. Zachowane przekazy źródłowe odnotowują udział nuncjusza w spotkaniach konfraterni Niemców i Włochów oraz w uświetnionej obecnością króla uroczystości zakonnej, związanej z poświęceniem klasztoru reformatów w Warszawie¹⁴².

Na terenie samej nuncjatury możemy mówić o określonym sposobie traktowania przez nuncjusza jego współpracowników: audytora, kanclerza, kapelana. Zwyczajem niektórych nuncjatur było, iż dwaj kapelani towarzyszyli nuncjuszowi podczas audiencji związanej z przekazaniem listów uwierzytelniających. Oni też przy wejściu do nuncjatury oczekiwali na gości nuncjusza (zazwyczaj jeden z nich był jego prywatnym sekretarzem, a drugi – spowiednikiem)¹⁴³.

8. Rezydencja nuncjusza

W przypadku Polski aż do roku 1563 trudno jest mówić o stałej rezydencji nuncjusza. Niskie pobory uniemożliwiały – nie tylko dziesięciu „nuncjuszom mniejszym” w latach 1519-1553 wynajmowanie jakiegoś domu na stałą rezydencję. Lecz główną przeszkodą był „sejmowy” charakter nuncjatury polskiej,

¹³⁷ Zob. G. Marescotti, dz. cyt., s. 50-51.

¹³⁸ Zob. tamże, s. 90-91.

¹³⁹ Zob. tamże, s. 94-95.

¹⁴⁰ Zob. tamże, s. 91-94.

¹⁴¹ Relacjonował to kard. P. Vidoni w swym kompendium z 1671 r. Zob. H. D. Wojtyska, ANP t. 1, s. 374 – N. 13. W dniu 13 kwietnia 1625 r. w dawnej kolegiacie (a dzisiejszej katedrze warszawskiej) G. B. Lancellotti kolegialnie z biskupem płockim, Hieronimem Cieleckim, i łuckim, Stanisławem Łubieńskim, konsekrował biskupa chełmińskiego Jakuba Zadzika – zob. A. Mańkowski, *Ingres biskupa Jakóba Zadzika do katedry chełmyńskiej w r. 1625*. „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 6 (1925), n. 12, s. 190-191.

¹⁴² Ceremonii uroczystego wprowadzenia reformatów na obrane przez nich miejsce przy ulicy Senatorskiej w Warszawie, 4 października 1623 r., przewodniczył bp A. Lipski, w obecności króla Zygmunta III i nuncjusza Lancellottiego, któremu towarzyszył audytor nuncjatury Emilio Altieri. Zob. A. J. Sztejnke, *Klasztor św. Antoniego i klasztor Franciszkanów reformatów w Warszawie 1623-1987*, Kraków 1990, s. 49-50.

¹⁴³ Zob. U. Fink, dz. cyt., s. 136-137.

wiążący misję nuncjuszy z sejmami, które odbywały się w różnych miastach. Byli więc nuncjusze gośćmi królów, biskupów i kapituł katedralnych¹⁴⁴. Źródła nie umożliwiają nam wskazania krakowskiej rezydencji Lancellottiego. Marescotti w swym *Vademecum* podaje, że król przeznaczył dla nuncjuszy mały, ale wygodny dom włoskiego mieszczanina Pinocci, a oprócz tego istniała możliwość zamieszkania w jednym z klasztorów: dominikanów, franciszkanów konwentualnych, karmelitów bosych (w mieście i poza – w siedzibie nowicjatu), jezuitów lub duchaczy¹⁴⁵. Możemy jednak powiedzieć, że w przypadku pierwszych polskich nuncjuszów – mamy tu na uwadze Camillo Mentovata (1558-1559), Berardo Bongiovanniego (1560-1563) i innych – za rezydencję krakowską służył im duży klasztor franciszkanów konwentualnych przy ulicy Franciszkańskiej (w pobliżu rezydencji biskupiej), gdzie mieszkało wielu zakonników włoskiego pochodzenia¹⁴⁶.

Natomiast po przeniesieniu stolicy Polski do Warszawy w roku 1596 wraz z centralnymi urzędami przeniesiona została siedziba nuncjatury¹⁴⁷. Od początku XVII stulecia stolica Rzeczypospolitej wchodziła w zakres archidiaconatu warszawskiego, a tym samym przynależała do diecezji poznańskiej¹⁴⁸. Do roku 1622 w nowo obranej stolicy rezydowało już siedmiu dyplomatów papieskich, poczynając od Germanico Malaspiny (1592-1598); niestety problem ich stałej rezydencji nie został dotychczas opracowany.

Co więcej, jeszcze w połowie XVII wieku warszawskie rezydencje magnatów i szlachty nie miały wysokiego standardu, dlatego mieszkali oni poza miastem. Najczęściej były to parterowe domy wzniesione z drewna, w których właściciel miał pięć lub sześć pokoi, a rodzina i służba mieszkała w oddzielnej części i to w sypialniach wieloosobowych¹⁴⁹. Na początku XVII wieku nie było więc rzeczą łatwą znaleźć dom wygodny i odpowiedni dla potrzeb nuncjusza i jego dworu.

Awiza zawarte w korespondencji audytora Antonia Francesco Cirioliego, a następnie akta procesów informacyjnych przeprowadzonych przez nuncjusza Giovanniego Battistę Lancellottiego po roku 1623, wskazują na warszawską

¹⁴⁴ Zob. H. D. Wojtyśka, *Papiestwo – Polska*, s. 222.

¹⁴⁵ Zob. G. Marescotti, dz. cyt., s. 100.

¹⁴⁶ Zob. H. D. Wojtyśka, *Papiestwo – Polska*, s. 223.

¹⁴⁷ Zob. T. Fitych, *Początki misji dyplomatycznej Giovanniego Battisty Lancellottiego, 31-szego nuncjusza apostolskiego w Polsce (1622-1627)*, (złożono do druku).

¹⁴⁸ Archidiaconat warszawski w okresie 1603-1793 należał do diecezji poznańskiej. Zob. Józef Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t. 2: *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustroj*. [Poznań] 1964, s. 297-303; B. Kumor, *Granice metropolii gnieźnieńskiej i jej sufraganii w okresie przedrozbiorowym*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, XIII(1966), z. 4, s. 5-75; Zdzisław Kwola, *Archidiaconat warszawski*. W: *Szkice do dziejów archidiecezji warszawskiej*, pod red. Witolda Maleja. Rzym 1966, s. 34-53.

¹⁴⁹ Zob. G. Marescotti, *Vademecum pro nuntiis*, s. 30-33.

rezydencję nuncjusza, która znajdowała się z jednej strony naprzeciw zamku królewskiego, a z drugiej – w obrębie bernardyńskiego klasztoru św. Anny przy Krakowskim Przedmieściu¹⁵⁰.

Dla interesującego nas okresu nie zachowały się żadne mapy Warszawy. Układ miasta z trzeciej dekady XVII stulecia może nam przybliżyć mapa z roku 1641 autorstwa toruńskiego patrycjusza, ale znanego jako elbląskiego kartografa – Izraela Hoppego (*1601)¹⁵¹; następnie tzw. monachijska panorama Warszawy z 1641 r.¹⁵²; ponadto współcześnie zrekonstruowana mapa Warszawy z r. 1655¹⁵³ oraz panoramiczny widok miasta E. J. Dahlberga z 1656 roku¹⁵⁴.

Z kolei opracowania związane z historią bernardyńców warszawskich stwierdzają, że tutejszy klasztor pod wezwaniem św. Anny powstał w 1454 r. po wizycie św. Jana Kapistrana w Krakowie. Od początku istnienia przełożonymi tego konwentu, obok bł. Władysława z Gielniowa (†1505), byli przeważnie najwybitniejsi bernardyni, a w samym klasztorze od czasu jego powstania funkcjonowało studium teologii i nowicjat. Ponadto tutejsi zakonnicy pełnili funkcje kapelanów dworskich i wojskowych¹⁵⁵. Natomiast ich kościół i pobliskie otoczenie

¹⁵⁰ Fakt ten dokumentuje pierwszy z procesów informacyjnych przeprowadzonych przez nuncjusza w Warszawie w dniach 2 V – 11 V 1623, który dotyczy Andrzeja Lipskiego przenieszonego na Włocławek. Zob. Aneks NC. 8– Or.: AV, AC, Proc.Consist. ms. 19, f. 175v „(...) Die secunda Maii 1623. Coram eodem Ill.mo et Rev.mo Domino Nuncio Apostolico existente Varsaviae in Monasterio Rev.dorum Patrum Bernardinorum ordinis sancti francisci de minori observantia loco suae solite residentiae...”. Jeszcze precyzyjniejsze dane znajdujemy w drugim procesie informacyjnym dotyczącym Michała Działyńskiego, mianowanego koadiutorem warmińskim, a przeprowadzonym w dniach 26 XI – 2 XII 1623. Zob. Aneks NC. 17– Or.: AV, AC, Proc.Consist. ms. 17 f. 461r „(...) Die vigesima septima Novembris 1623. Coram Ill.mo et Rev.mo Domino Joanne Baptista Lancellotto Episcopo Nolano et Nuntio Apostolico praesente Varsaviae apud Monasterium Rev.dorum Patrum Bernardinorum ordinis sancti Francisci minoris observantiae in Palatio solitae residentie et. in stantiis suis...”.

¹⁵¹ Zob. T. Z a r ę b s k a, *Plan Warszawy z pierwszej połowy XVII wieku*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 3(1964), s. 233–254. Plan Hoppego nie odnotowuje wielu szczegółów, m.in. ratusza staromiejskiego i kilku kościołów, ale ukazuje obszerny Plac Bernardyński, z monumentalną pierzeją wschodnią, na którą składają się fasady kościoła, klasztoru i pałacu Kazanowskich. „Jednym z najbardziej interesujących i wartościowych elementów planu Hoppego są fortyfikacje bastionowe (...). Wały ‘zygmuntowskie’ zostały wzniesione w dwu fazach, bliskich chronologicznie: w 1621 r. – w związku z paniką, jaka ogarnęła miasto po bitwie pod Cecorą, oraz w 1624 r. – w związku z szerzącą się na ziemiach Polski zarazą”. Tamże s. 242–243 i 253.

¹⁵² Zob. M. Morełowski, *Nieznany widok Warszawy. Skarpa warszawska z r. 1946*, n. 20,27 i 28.

¹⁵³ Opracowała ją W. Szaniawska, a stanowi załącznik do pracy zbiorowej PWN, *Warszawa w latach 1526-1795*.

¹⁵⁴ Mowa tu o miedziorycie panoramy Warszawy według rys. E. J. Dahlberga z r. 1656, który wykonał A. Parelle. Zob. S. P u f e n d o r f, *De rebus a Carolo Gustavo Sueciae Rege gestis...*, Norimbergae 1696, tenże, *Histoire de regne de Charles Gustave...*, 1697, s. 86, ryc. 13.

¹⁵⁵ Zob. K. K a n t a k, *Bernardyni polscy*. Lwów 1933, t. 2, 80–84.

było miejscem prestiżowym i świadkiem wielu ważnych wydarzeń historycznych, między innymi od czasu elekcji po śmierci Stefana Batorego, po wizycie kardynała Gaetano (w r. 1587). To właśnie tutaj królowie polscy odbierali hołdy od swych lenników i tutaj stawiano bramy tryumfalne dla zwycięzców lub zaślubionych par królewskich, wkraczających do Warszawy. Ponadto kościół św. Anny, jako jedna z najpiękniejszych świątyń stolicy do czasów potopu szwedzkiego, był często odwiedzany zarówno przez królowę Konstancję, jak i szlachtę i magnatów, zwłaszcza po kanonizacji Władysława z Gielniowa¹⁵⁶. W XVI wieku tę część miasta nazywano „przedmieściem bernardyńskim”, co przetrwało do czasów Zygmunta III; dopiero w XIX stuleciu pojawiła się nazwa „suburbium cracoviensium”¹⁵⁷.

Jeśli idzie o obiekty bernardynów, to rozwijający się z końcem XVI wieku kult św. Anny zaznaczył się wzniesieniem tzw. dzwonnicy bractwa św. Anny oraz osobnej kaplicy bractwa św. Anny i św. Franciszka, przylegającej do kościoła. W XVII wieku część swoich gruntów udostępnili bernardyni pod pałac Kazanowskich i dom Wenera. Co więcej, we wschodniej części najstarszego budynku z r. 1511 znajdował się na parterze wielki refektarz, mieszczący wczasie zebrań prowincjalnych ponad trzystu zakonników. Natomiast klasztor, wybudowany z cegły przez Jana z Komorowa i następnych gwardianów, nadal posiadał drewniane dormitorium, do którego gwardian Łęczycki w r. 1603 dobudował (od strony Krakowskiego Przedmieścia) nowe skrzydło przeznaczone na gościnny zajazd dla magnatów i szlachty¹⁵⁸. Początkowo przyjmowano tu znaczniejszych dobroczyńców i protektorów zakonu. Wkrótce – po roku 1603 – część gmachów klasztornych udostępniono dla nuncjusów apostolskich. Przy czym historycy bernardyńscy wysuwają hipotezę, że nuncjusz Cosimo de Torres (1621-1622) nie korzystał z gościnny w klasztorze św. Anny ze względu na rygorystyczną postawę wobec zakonników¹⁵⁹. Stąd to dopiero 27 kwietnia 1623 roku¹⁶⁰ przybył tu jako pierwszy dyplomata papieski nuncjusz Giovanni Battista Lancellotti, który oprócz rezydencji wczasie swej misji pełnił w Polsce do 25

¹⁵⁶ Zob. J. Bartoszewicz, *Kościół warszawskie rzymsko-katolickie opisane pod względem historycznym*. Warszawa 1855, s. 88-93; S. Szenic i J. Chudek, *Najstarszy szlak Warszawy*. Warszawa 1955.

¹⁵⁷ Zob. *Zbiór Walerego Przyborowskiego*, t. 4 (1894), s. 152.

¹⁵⁸ o. W. Murawiec, *Warszawa – św. Anna, w diec. poznańskiej, od 1798 w (archi)diec. warszawskiej (1454-1864), konwent kustodialny w zak. prowincji polskiej, od 1628 w wielkopolskiej*. W: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, red. H. Wyczawski. Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 398-409; D. Kaczmarzyk, *Kościół św. Anny*. Warszawa 1984, s. 92; A. Wejnert, *Starożytności warszawskie*. T. 1-6, Warszawa 1848-1858.

¹⁵⁹ Zob. W. F. Murawiec, *Bernardyni warszawscy. Dzieje klasztoru św. Anny w Warszawie 1554-1864*. Kraków 1973, s. 38.

¹⁶⁰ Donosił o tym w Warszawy 29 IV 1623 audytor kard. C. de Torresa. Zob. Or. : BV, Barb.Lat. 6582, f. 105r.

czerwca 1627 roku¹⁶¹ miał tu także wynajętą stajnię dla koni. Źródła przemilczają liczbę pokoi zajmowanych przez nuncjaturę. Kardynał Pietro Vidoni w swym kompendium sugerował, aby ich było cztery lub pięć¹⁶². Goszczenie kolejnych trzech nuncjuszków w klasztorze było dla zakonników coraz bardziej uciążliwe¹⁶³, ale rezydencja funkcjonowała aż do wygaśnięcia misji ostatniego z nich – Mario Filonardiego, który pełnił służbę nuncjusza w latach 1635-1643¹⁶⁴.

Z końcem XVIII w. rezydencja nuncjuszków znalazła swoją lokalizację w klasztorze teatynów przy ulicy Długiej, a w czasie misji Garampiego – w pałacu księcia Dembowskiego przy ulicy Senatorskiej¹⁶⁵. Natomiast w okresie II Rzeczypospolitej, od r. 1924, będzie się mieścić przy alei Szucha (dzisiaj I Armii WP n. 12).

9. Taksy i finanse nuncjatury

Prowadzenie nuncjatury przez papieskiego dyplomata wiązało się z dużymi nakładami pieniężnymi, o których źródła nie mówią jednak zbyt wiele. Jak dotychczas, nie mamy precyzyjnych danych na temat wysokości uposażeń dyptomatów papieskich rezydujących przy dworze polskim, ale jest wiadomym, że największym obciążeniem były wydatki samego nuncjusza (zdarzały się więc nawet przypadki spłacania ich długów¹⁶⁶). Dlatego wypada nam odnieść się do danych związanych z innymi tego typu placówkami. Urban Fink w swej najnowszej pracy przedstawia miesięczne pensje nuncjuszków europejskich w okresie trzech pontyfikatów: Grzegorza XIII (1572-1585), Sykstusa V (1585-1590) i Klemensa VIII (1592-1605). Stwierdza on, że właśnie za pontyfikatu Grzegorza XIII nastąpiło rozróżnienie istniejących stałych nuncjatur na placówki dyplomatyczne pierwszej i drugiej kategorii. Od tego to czasu nuncjaturę polską (obok Wenecji, Paryża, Wiednia i Południowych Niemiec) zaliczano – zdaniem Finka – do kategorii pierwszej¹⁶⁷, co znaczyło że stałe miesięczne

¹⁶¹ Zob. AV, Nunz.Pol. 41, f. 86r.

¹⁶² Zob. H. D. Wojtyńska, ANP t. 1, s. 376- N. 13.

¹⁶³ Po nuncjuszu Lancellottim rezydowali tu: Antonio Santacroce w latach 1627-1630 oraz Onorato Visconti w latach 1630-1636.

¹⁶⁴ Zob. W. F. Murawiec, dz. cyt.

¹⁶⁵ Zob. W. Meysztowicz, *De Archivio Nuntiaturae Varsaviensis quod nunc in Archivio secreto Vaticano servatur*. „Studia Teologiczne”, t. 12, Vaticani 1944, s. 43.

¹⁶⁶ Po śmierci nuncjusza Francesco Simonettiiego w r. 1612 na czele listy jego wierzycieli był biskup płocki Marcin Szyszkowski, któremu należało zwrócić 2000 florenów. Zob. W. Tygielewski, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej*, s. 57.

¹⁶⁷ Fink relacjonował, że za Sykstusa V (1585-1590) nuncjusz paryski otrzymywał miesięcznie 345 skudów, wenecjański, wiedeński, koloński i polski – 230, posłowie papiescy w Grazu i Sabaudii 115, a we Florencji – jedynie 50. Z kolei całkowicie odmienna sytuacja panowała w Madrycie, Lizbonie i Neapolu, gdzie nuncjatury, będąc połączone z kolekturami, dysponowały znacznym majątkiem. Zob. tenże, *Die Luzerner Nuntiatur*, s. 109-110.

uposażenie nuncjusza wypłacane przez Kamerę Apostolską¹⁶⁸ wynosiło 200 złotych skudów¹⁶⁹ (dla porównania dochody króla Zygmunta III Wazy wynosiły 950 skudów: 500 z Polski i 450 z Litwy)¹⁷⁰. W kręgu nuncjatur drugiej klasy z uposażeniem 10 skudów znalazły się takie placówki dyplomatyczne, jak: Sabaudia, Oraz, Kolonia i Lucerna (Wojtyska sygnalizuje ponadto trzecią kategorię dla nuncjatur włoskich z uposażeniem od 60 do 200 skudów)¹⁷¹. System zainicjowany przez Grzegorza XIII w większości przetrwał do r. 1650. W tym miejscu należy jednak za Wojtyską przytoczyć wysokości uposażeń, które obowiązywały w r. 1618, a więc na 4 lata przed rozpoczęciem misji dyplomatycznej przez Lancellottiego. Wówczas miesięczna pensja nuncjusza w Paryżu wynosiła 360 skudów, w Wiedniu – 240, w Warszawie, Kolonii, Lucernie i Brukseli – 230; w Wenecji – 150, a we Florencji jedynie 57,50 skudów¹⁷². Ponadto w w. XVII zwracano nuncjuszom i legatom kosztą związane z ich podróżami do miejsca przeznaczenia w wysokości 700 skudów, natomiast kardynał pełniący w tym czasie misję nuncjusza otrzymywał uposażenie równe honorarium legata, czyli 500 skudów. Tak więc miesięczne wsparcie finansowe nuncjusza w Warszawie nie było zbyt wysokie, ale – jak świadczy relacja kardynała Vidonia (†1681) – przy korzystaniu z własnych dotacji wystarczające dla pokrycia miesięcznych wydatków. Wiązały się one głównie z utrzymaniem nuncjatury – 500 skudów (w przypadku pozostawania w Warszawie) oraz wysyłką korespondencji – około 50 talarów¹⁷³. Dla pełnego obrazu trzeba tu jednak za Biaudetem dodać, że do r. 1648 nuncjusze apostołscy korzystali z trzech źródeł dochodów: 1) miesięcznego uposażenia wypłacanego przez Kamerę Apostolską;

¹⁶⁸ Zob. artykuł *Apostolische Kamer* w: LThK3, Bd. 1, 870.

¹⁶⁹ Zob. U. Fink, dz. cyt., s. 109.

¹⁷⁰ Relacjonował poseł wenecki Pietro Duodo po powrocie z poselstwa do króla polskiego. Zob. *Jana Matejki Poczet królów i książąt polskich*, przygotowanie i wstęp A. Wasilkowska, [Warszawa 1996], s. 130.

¹⁷¹ Zob. H. D. Wojtyska, ANP t. 1, s. 5. Tenże omówił zagadnienie finansowania poselstw i nuncjuszów w okresie 1548-1563, zob. tamże s. 406-410.

¹⁷² Wojtyska powołuje się na dokument: „Pagamenti ordinarii che si fanno ogni mese in Depositeria Generale, Provisione di Nuntii”, w: A V, F. Borghese, 1715 f. 142r; tenże, ANP t. 1, s. 5.

¹⁷³ H. D. Wojtyska opublikował usystematyzowany zestaw doświadczeń praktycznych z r. 1671, którego autorem był kard. Pietro Vidoni, były nuncjusz (1652-1660). Vidoni w lapidarny sposób zrelacjonował ekonomię nuncjatury warszawskiej: „Quando dia la camera per il viaggio, quando d’assegnamento annuo, e quanto sia necessario aggiungere dei proprio con quel più che pareva alla benignità. Per il viaggio pare che siano intorno 700 scudi. La provisione 230 scudi il mese. Quanto aggiunger dei proprio, standovi fermo, si puo star onorevolmente con 500 scudi il mese in tutto di spesa, ma se si debba andare in campagna, molto più; e da ciò si può raccogliere quanto converrà supplire dei proprio. Le spedizioni della Nuntiatura ponno importare da cinquanta tallari il mese e qualche cosa d’avantaggio delle Diète” w: BV, Ottob. Lat. 2206 f. 173r; tenże, ANP t. 1, s. 376- N. 13.

2) wpływów z powierzonej diecezji lub opactwa; 3) wpływów z tytułu wykorzystanych uprawnień jurysdykcyjnych. W sumie uposażenia i beneficja pozwalały na pełne pokrycie kosztów związanych z funkcjonowaniem nuncjatury¹⁷⁴, ale niekiedy dopiero po zakończonej misji.

Prawidłowy wybór współpracowników miał decydujące znaczenie dla efektywnego funkcjonowania nuncjatury oraz bezkonfliktowego współżycia z miastem, ale też był istotny ze względów finansowych, ponieważ obowiązkiem nuncjusza było zabezpieczenie wynagrodzeń całego personelu. Miesięczne pensje najważniejszych pracowników nuncjatury wynosiły: audytora 175 – 25 skudów¹⁷⁶, kanclerza- 15 skudów, ekonoma („maestro di casa”) – 7,5 skuda; z kolei sekretarza 12 florenów, kapelana – 11-12 florenów, pokojowych (z których jeden był fryzjerem) – 5,5 florena, stangretów (w zależności od tego, czy otrzymywali „tinello”) – 3,7 florena oraz kucharza (przybyłego z Rzymu) – 7 skudów¹⁷⁷. Przy czym urzędnicy nuncjatury oprócz miesięcznego wynagrodzenia, przysługującego im ze strony nuncjusza, mieli jeszcze dodatkowe wpływy związane z ich działalnością prawną, wydawaniem dyspens i przywilejów oraz wysyłką. Indeksy taryf opłat pobieranych w nuncjaturze warszawskiej w drugiej połowie XVII w. przytoczył Marescotti w swym kompendium¹⁷⁸. Zauważamy, tam, że przy wpływach dotyczących brewiów z uprawnieniami większa część kwoty, tj. od 213 do 314 lub nawet 718, należała do nuncjusza, przykładowo: 1) uprawnienie do święceń (6-12 fl.) – kanclerz otrzymywał 3 floreny; uprawnienie do używania ołtarzy przenośnych i kaplic prywatnych (36 i 30 fl.) – kanclerz otrzymywał tylko 6 florenów; 2) z kolei były opłaty, które w całości otrzymywał bądź nuncjusz, bądź audytor czy też kanclerz; 3) były też brewia z uprawnieniem dyspensowania od herezji, od czytania książek zakazanych, od celebrowania

¹⁷⁴ Zob. H. B i a u d e t, *Les nonciatures apostoliques*, s. 75-92. Co więcej, należy zauważyć, że do połowy XVII w. większość nuncjuszy papieskich otrzymywała jedną włoską diecezję, której wpływy po części miały pokrywać koszty działalności dyplomatycznej, chociaż Sobór Trydencki domagał się od biskupów zachowywania obowiązku rezydencji. Nuncjusz, chociaż był biskupem diecezjalnym, nie mógł tego wymogu zrealizować. Stąd to po okresie wojny 30-letniej nowi nuncjusze otrzymują już tylko tytularne stolice biskupie, które były pozbawione wpływów finansowych.

¹⁷⁵ Natomiast zakres kompetencji audytora przybliży opracowanie E l e n y T a d d e i, *L'auditariato della giurisdizione negli anni di governo di Cosimo I de' Medici (Affari beneficiari e problemi giurisdizionali)*. W: *Potere centrale e strutture periferiche nella Toscana del '500*, a cura di Giorgio Spiriti, Leo S. Olschi Editore. Firenze 1980, s. 27-76.

¹⁷⁶ W przypadku, gdy audytor został oficjalnie mianowany internuncjuszem, Kamera Apostolska wypłacała mu miesięcznie 50 skudów. Zob. M. F e l d k a m p, *Studien und Texte zur Geschichte der Kölner Nuntiatur I: Die Kölner Nuntiatur und ihr Archiv. Eine behördengeschichtliche und quellenkundliche Untersuchung*. W: *Collectanea Archivi Vaticani 30*, Città dei Vaticano 1993, s. 101.

¹⁷⁷ Zob. G. M a r e s c o t t i, *Vademecum pro nuntiis*, s. 12-13,24.

¹⁷⁸ Zob. tamże, s. 24-26.

wania w kościele niekonsekwantnym itp., które wystawiano za darmo; 4) przy wystawianiu definitywnych dekretów w sprawach beneficjów (30 i 60 fl.) oraz w sprawach małżeńskich (80 i 60 fl.) – audytor otrzymywał 3/4, a kanclerz – 1/4; 5) za procesy informacyjne mianowanych i przenoszonych biskupów – mianowani wnosili opłaty według ich uznania; 6) za dyspensy od niegodnego pochodzenia (24 fl.) i od innych nieregularności (24 fl.) kanclerz otrzymywał tylko 3 floreny; 7) naturalnie w przypadku osób ubogich dokumenty i wysyłkę załatwiano w sposób gratisowy.

Dla pełniejszego obrazu tego zagadnienia warto odnotować, że Urban Fink zgromadził kilka tego typu, ale już bardzo szczegółowych i systematycznych indeksów, których używano w nuncjaturze szwajcarskiej na początku XIX w.¹⁷⁹

10. Organizacja poczty, rytm i szybkość pracy kurierów

Od czasu, gdy Zygmunt August, z myślą o polskiej placówce w Neapolu¹⁸⁰, w roku 1558 polecił kupcowi krakowskiemu Prosperowi Prowanie (bratu szlachcica z Piemontu Trojana, który pełnił funkcję sekretarza królowej Bony) zorganizowanie pierwszej polskiej obsługi pocztowej na trasie Kraków – Wenecja, jej trasa zmieniała się wraz ze zmianą generalnego poczmistrza. A byli nimi: Krzysztof Taksis – od r. 1562¹⁸¹, Włoch Piotr Maffon – od r. 1564, Sebastian Montelupi (†1600) – od r. 1583, a następnie kolejni przedstawiciele tej

¹⁷⁹ Zob. U. Fink, dz. cyt., s. 146-148.

¹⁸⁰ Zob. S. Kot, *Z dziejów propagandy polskiej w wieku XVI. Dyplomaci polscy w Neapolu*, Odb. z Prac polonistycznych ofiarowanych prof. Janowi Łosiowi, Kraków 1928, s. 19.

¹⁸¹ Do tego czasu szlak poczty polskiej prowadził z Wenecji przez Karyntię [Mulghera, Mestre, Treviso Canegliano, Sacil, Spilinberg, San Daniel, Venzona, Resiuta, Ponteba, Campo Rosso (Saunitz), Villach, Spittal, Feldkirchen, Salzburg, Linz, Ips, St. Pölten do Wiednia, a następnie przez Gaunersdorf, Mikulov (Nikolsburg), Sławków, Wyszaków (Wischau), Weiskirchen, Austronie (Ostrawa), Pszczyne, Zator, Bielice do Krakowa. Zob. A. Śnieżko, *Trakt pocztowy z Krakowa do Wenecji*, „Filatelista” 5(1958) n. 15, s. 295. Z chwilą mianowania generałem poczty Krzysztofa Taksisa 15 lipca 1562 r. „Instytucja miała urzędową nazwę ‘Poczta Polska’ i dzieliła się na dwie części: pocztę włoską i pocztę litewską. Centralnym jej punktem i główną siedzibą miał być Kraków, skąd szły dwa kursy: do Wenecji i do Wilna. Z Krakowa poczta miała odchodzić w stronę Wenecji w każdą niedzielę rano, najpóźniej w środę rano przybyć do Wiednia, w czwartek zaś ruszać dalej, tak aby w Wenecji stanąć we wtorek. I na odwrót: z Wenecji poczta miała wychodzić również w niedzielę rano, w piątek przybyć do Wiednia, wyruszyć stąd w sobotę i zdążyć do Krakowa na wtorek. A więc przestrzeń z Krakowa do Wenecji lub na odwrót przebywał kurier w dziesięć dni. Ta część poczty zwała się włoską. Ponieważ król przebywał często na Litwie, przeto kierownik poczty podjął się zorganizować kurs i w tę stronę. Poczta miała wychodzić z Krakowa w środę każdego tygodnia i w siódmym dniu, tj. we wtorek następnego tygodnia przybyć do Wilna. Ta część poczty zwała się litewską”. Zob. *400 lat poczty polskiej. Przewodnik po wystawie*. Warszawa 1958, s. 1820. Zob. też: *Czterysta lat Poczty Polskiej* (prace napisali: Franciszek Jakubowski i in.). Warszawa 1958.

spolszczonej rodziny Wilczogórskich, wywodzącej się z Toskanii – Walery, Sebastian i Karol¹⁸². Montelupi zobowiązany był do przewożenia poczty królewskiej i dyplomatycznej. Wyprawiał więc co tydzień posłańców konnych, którzy trasę Kraków – Wenecja przebywali w 15 dni¹⁸³. Po nadejściu poczty z Wiednia (co nie zawsze odbywało się regularnie) jeszcze tego samego dnia specjalny kurier zabierał ją do Warszawy¹⁸⁴. Z końcem XVI wieku poczta Montelupiego działała sprawnie¹⁸⁵, ale na początku kolejnego stulecia znane są skargi na nieterminowość, gubienie przesyłek itp.¹⁸⁶ Trasa poczty Montelupiego prowadziła z Krakowa przez Lipowic i Oświęcim ku granicy śląskiej, a następnie przez Pszczynę, Ostrawę, Sławków do Wiednia. Już za czasów Zygmunta Augusta poczta polska szła do Wenecji krótszą trasą (przez Graz, Marburg, Lublanę, Gorycję i Treviso) 5 dni, a niekiedy dłuższym i wolniejszym szlakiem poczty austriackiej – przez Innsbruck – 9 dni¹⁸⁷. Z kolei z chwilą objęcia tronu Zygmunt III, w trosce o wygodę swych powinowatych – arcyksiążąt Habsburgów w Grazu, wyznaczył szlak pocztowy przez Graz, Ehrenhausen, Margburg, Cyleję, Lublanę, Gorycję, Canagliano i Treviso do Wenecji¹⁸⁸. W Wiedniu i Wenecji nadzór nad pocztą polską sprawowali dwaj kupcy weneccy – bracia Angeli. W zakres ich obowiązków wchodziło odbieranie od poczty rzymskiej listów oraz depesz przeznaczonych dla króla i wysyłanie ich pocztą królewską na północ. Z kolei korespondencję króla w miarę potrzeby kierowali oni bądź na południe do Wenecji, Rzymu i Neapolu, bądź też z Wiednia do Pragi. Trakt poczty królewskiej – Kraków via Wiedeń i Graz do Wenecji – przyczynił się bardzo do rozwoju wymiany handlowej i kulturalnej¹⁸⁹.

W XVII i XVIII wieku najważniejszymi centrami polityki były takie miasta jak Praga, Paryż, Madryt i Rzym, nic więc dziwnego, że tam zostały usytuowane główne stacje pocztowe¹⁹⁰. Szczególną pozycję zajmowała Praga, gdzie ze względu na siedzibę cesarską krzyżowały się różne linie. Stąd szła poczta do

¹⁸² D. Quirini-Popławska, *Działalność Sebastiana Montelupiego w Krakowie w drugiej połowie XVI wieku*. W: *Uniwersytet Jagielloński – Rozprawy Habilitacyjne nr 41*. [Kraków 1980], s. 141-144; J. Ptaśnik, *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*, Kraków 1906, s. 24-25.

¹⁸³ P. Dąbkowski, *Rys urzędzeń pocztowych w dawnej Polsce*. Kraków 1903; J. Ptaśnik, *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, t. 9, 1907, s. 40-70.

¹⁸⁴ Funkcję gońców pełnili kurierzy zawodowi, którzy pracowali w następującym rytmie – 20 dni na trasie i 6 dni odpoczynku. Zob. J. Ptaśnik, dz. cyt., s. 25.

¹⁸⁵ Przykładowo w roku 1584 list wysłany 15 lutego z Knyszyna był w Rzymie 4 kwietnia (czyli po 47 dniach), a listy datowane: z Grodna 18 lutego i Wilna 3 marca, doszły do Rzymu 3 maja (po 74 i 62 dniach). Zob. *Polska służba dyplomatyczna*, s. 167.

¹⁸⁶ Zob. J. Ptaśnik, *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*. Kraków 1906, s. 64.

¹⁸⁷ Zob. *Polska służba dyplomatyczna*, s. 168.

¹⁸⁸ Zob. A. Śnieżko, *Historiografia poczty polskiej*. Warszawa 1959.

¹⁸⁹ A. Śnieżko, *Trakt pocztowy*, dz. cyt., s. 295.

¹⁹⁰ Oprócz nich znaczące były takie miasta jak: Wenecja, Mediolan, Neapol, Bruksela, Augsburg i Lyon. Zob. J. Ptaśnik, dz. cyt., s. 61.

Rzymu trasą: Regensburg, Augsburg, Innsbruck, Trydent, Mantua, Modena, Bolonia, Florencja, Siena, Viterbo. Trzeba to podkreślić, gdyż wszystkie przesyłki słane z Polski na zachód lub z zachodu przychodzące do kraju; jak też nadchodzące z południa via Innsbruck, musiały przechodzić przez stolicę Czech. Przy czym korespondencja powracała z Pragi na południe do Wiednia, skąd co tydzień pocztylioni wieźli ją do Krakowa. Jedyne listy wysyłane z Wenecji przez Wiedeń zmierzały bezpośrednio do Polski i na odwrót. Zwyczajna poczta była wyprawiana z Rzymu w każdą sobotę i docierała do Wenecji w sobotę (latem) lub w czwartek (zimą). Również w sobotę ruszała poczta z Wenecji via Graz (tu docierała w czwartek lub piątek) do Wiednia, gdzie winna przybywać w sobotę lub niedzielę. Z powodu wypłacania procentów od spadku po królowej Bonie, tzw. sum neapolitańskich, znacznie łatwiej było wysłać korespondencję z Neapolu niż z Rzymu, gdyż bankierzy krakowscy Soderini i Montelupi poprzez własnych agentów utrzymywali bliski kontakt z bankierami w Neapolu, którzy z wielką częstotliwością przesyłali im sumy pieniężne¹⁹¹.

W odniesieniu do pracy nuncjatury polskiej w Warszawie rytm wymiany korespondencji w pierwszej połowie XVII wieku przedstawiał się następująco: zasadniczo w środę (rano w okresie zimy, a po obiedzie latem) szlakiem wiodącym przez Kraków docierały listy z południa Polski, Niemiec i Włoch, natomiast do środy wieczorem była możliwość wyekspediowania korespondencji w tych kierunkach. Także w środę lub w czwartek nadchodziła poczta z Gdańska, Prus Królewskich, Holandii, Hiszpanii i Francji, natomiast wysyłka korespondencji w tych kierunkach była możliwa w piątek. Z kolei listy z Litwy dostarczane były w niedzielę, a wysyłało się je w czwartek. Za czasów nuncjusza Lancellottiego średni czas dostarczania poczty na trasie Rzym – Warszawa wynosił w okresie zimowym 50 dnia, a w czasie letnim 41 dni.

Nuncjusze polscy, wysyłając swe listy do Watykanu, wkładali je do koperty adresowanej do nuncjusza wiedeńskiego; w przypadku listów adresowanych do któregośkolwiek z innych nuncjuszków apostolskich korzystali z pośrednictwa nuncjusza niemieckiego i postępowali podobnie – to znaczy umieszczali je w zaadresowanej do niego kopercie¹⁹².

W XVII wieku, w efekcie obniżania się wartości pieniądza, opłaty pocztowe były wyższe w porównaniu z taryfami z roku 1562. Opłata za list z Krakowa do Włoch o wadze jednego łuta wynosiła 20 groszy. Była to równowartość korca pszenicy lub 160 jaj¹⁹³. W przypadku osoby nuncjusza i personelu jego dworu korespondencja wysyłana i otrzymywana na terenie Polski była przewożona bez opłat. Natomiast za listy otrzymywane bądź ekspediowane do Wiednia

¹⁹¹ Zob. J. Ptaśnik, dz. cyt., s. 63.

¹⁹² Zob. G. Marescotti, *Vademecum pro nuntiis*, s. 79-80.

¹⁹³ Zob. J. Ptaśnik, dz. cyt., s. 25.

nuncjusz płacił 24 grosze, a za korespondencję adresowaną do Wenecji i dalej na południe Włoch – 30 groszy. Istniała też możliwość szybkiej ekspedycji poczty w postaci sztafety kurierów – w tym przypadku taryfa wynosiła już 67 skudów (w warunkach letnich) – a nawet przez kuriera ekspresowego za cenę 200 ungerów¹⁹⁴.

* * *

Giovanni Battista Lancellotti, członek jednej z największych i najbardziej zasłużonych rodzin rzymskich, który przez ponad 50 lat pełnił wzorową służbę w Kościele, rozpoczynając ją od pracy w dykasteriach Kurii Rzymskiej, kontynuował ją przez 10 lat w państwie Kościelnym i przez bez mała 5 lat w nuncjaturze II kategorii w Warszawie, a wreszcie duszpasterzując przez 35 lat w prestiżowej diecezji Nola w metropolii neapolitańskiej, po śmierci w opinii świętości pozostaje nadal praktycznie nieznanym i to nie tylko w swej diecezji, ale także w najnowszej włoskiej literaturze biograficznej.

Zaprezentowane wyniki badań na temat organizacji i personelu nuncjatury w okresie 1622-1627 tylko po części wypełniają lukę istniejącą w historiografii, ale zarazem stanowią punkt wyjścia do zarówno ich wieloaspektowej kontynuacji, jak też ułatwiają formułowanie pierwszych ocen na temat pracy samego nuncjusza. Stąd to możemy tu podkreślić, iż zaledwie w okresie pierwszego roku pracy w warszawskiej nuncjaturze Giovanni Battista Lancellotti za staranność, szybkość realizacji powierzonych mu zadań jak i rozwijany przezeń styl pracy dyplomatycznej aż siedmiokrotnie spotkał się z listownym uznaniem ze strony papieża i kardynała Sekretarza Stanu¹⁹⁵. Pozytywną ocenę jego osoby jako biskupa i dyplomaty potwierdzają także wieloletnie zabiegi króla Zygmunta III na rzecz jego promocji kardynalskiej jak też osobiste kontakty z polskimi biskupami, którzy zapraszali Lancellottiego do udziału w konsekracjach biskupich czy korespondowali z nim nawet po zakończeniu misji dyplomatycznej w Polsce (Stanisław Łubieński). Niezwykle sumiennie współpracował biskup Noli z Kongregacją Propagandy Wiary, erygowaną zaledwie w roku 1622 m.in. z inspiracji jego brata kardynała Orazio Lancellottiego. To właśnie dwie szybko zrealizowane wizytacje seminariów papieskich oraz relacje o stanie życia zakonnego w Polsce, przygotowywane dla potrzeb tejże kongregacji, świadczą zarówno o odwadze jak i obiektywności jego raportów. Lancellotti potrafił bowiem opisać między innymi negatywne zjawiska w życiu bernardynów, u których znajdowała się siedziba jego nuncjatury. Ponadto patrząc przez pryzmat

¹⁹⁴ Zob. G. Marescotti, dz. cyt., s. 79-80.

¹⁹⁵ Zob. N. 49 z 13 V 1623; N. 117 z 4 XI 1623; N. 118 z 4 XI 1623; N. 151 z 6 I 1624; N. 175 z 17 II 1624; N. 217 z 27 IV 1624 i N. 255A z 25 VI 1624.

zaangażowania na rzecz realizacji reformy trydenckiej i umacniania prestiżu biskupów, czego wyrazem było także sprawne realizowanie procesów informacyjnych aż połowy ówczesnego episkopatu, oraz obsługi sejmów z lat od 1624 do 1625 i pozostawania na swej placówce w sytuacji szerzącej się epidemii, możemy mówić o poważnym jego podejściu do powierzonej mu misji jak i priorytetów zaleconych w instrukcji początkowej.

Ponieważ na całościową charakterystykę i ocenę misji dyplomatycznej nuncjusza Lancellottiego trzeba będzie jeszcze poczekać w związku z brakiem pełnej edycji źródeł nuncjatury polskiej przynajmniej dla 1–szej połowy XVII wieku, jak też monograficznych opracowań posłów papieskich z tego okresu, w tym miejscu przedłożymy jedynie jego kalendarium.

Kalendarium Giovanniego B. Lancellottiego.

1575-1655

- 1575** 20 XI 1575¹⁹⁶ przychodzi na świat w Rzymie
- 1604** studia prawnicze w Peruggi ukończone ok. 1604 r.
- 1604-05** pracuje na Watykanie jako abrewiator apostolski¹⁹⁷ i referendariusz obydwu sygnatur¹⁹⁸
- 1605** przed 15 VI kanonik bazyliki św. Piotra na Watykanie¹⁹⁹
od 15 VI 1605 gubernator Rimini²⁰⁰
- 1606** od 12 VIII 1606 gubernator Faenzy²⁰¹
od 7 XI 1606 wicelegat Romanii z siedzibą w Rawennie²⁰²
- 1609-10** od 9 X 1609 do 23 X 1610 wicegubernator Benewentu²⁰³
- 1610-13** od X 1610 do 14 XII 1613 gubernator Ancony
- 1613-14** od 15 XII 1613 do 1 XII 1614 gubernator Kampanii Rzymskiej
26 XI 1614²⁰⁴ mianowany biskupem diecezji di Nola
- 1615** 15 I 1615 ingres i konsekracja na biskupa Noli; przeprowadza wizytacje duszpasterskie całej diecezji
- 1615-20** intensywnie rozbudowuje seminaria duchowne i rozwija życie zakonne

¹⁹⁶ Lauro, APL, *Notizie genealogiche 1570-1632*, f.1r.

¹⁹⁷ B i a u d e t H., *Les nonciatures apostliques permanents jusqu'en 1648*. Helsinki 1910, s. 270.

¹⁹⁸ Lauro, APL, Pergamencie fasc. 25 nr 11 oraz Kattenbach B., *Referendarii utriusque signaturae a Martino ad Clementem IX et prelati signaturae supplicationem a Martino V ad Leonem XIII*, Watykan 1931 p. 249 i HCat, t. IV, p. 260.

¹⁹⁹ BV, Urb.Lat. 1073 f.327r oraz Lauro, APL, Elogium b.s. f. 4r.

²⁰⁰ BV, Urb.Lat. 1073 f.327r i 349r.

²⁰¹ A V, Sec.Brev. 410 f.227r i 228v oraz BV, Urb.lat. 1074 f.434v.

²⁰² AV, Sec.Brev. 413 f. 130r.

²⁰³ Lauro, APL, Inventario 1728 f.55r i 1833 f. 3v.

²⁰⁴ Lauro, APL, pergamene fasc. 25, b.n.

1622	przed 25 XI 1622 ²⁰⁵ mianowany nuncjuszem apostolskim listopad/grudzień 1622 – rozpoczyna podróż z Rzymu do Polski	
1623	1 I 1623 ²⁰⁶ 17 I 1623 ²⁰⁷ 10 II 1623 ²⁰⁸ 16 II 1623 ²⁰⁹ 23 II 1623 ²¹⁰ 2 III 1623 ²¹¹ – 12 IV 1623 ²¹²	Florencja (Y. Modena, Mantoya) Wenecja Wiedeń Mikulow na Morawach przybywa do Polski (Tynec) Kraków
1623-25	28 IV 1623 ²¹³ – 25 VI 1625 ²¹⁴ 11 VII 1625 ²¹⁵ – 31 X 1625 ²¹⁶ 2 XI 1625 ²¹⁷ 6 XI 1625 ²¹⁸ – 17 XI 1625 ²¹⁹	Warszawa Bodzentyn k. Kiel Warszawa Bodzentyn k. Kiel
1625– 26	28 XI 1625 ²²⁰ – 1 X 1626 ²²¹ 14 X 1626 ²²² – 20 X 1626 ²²³ 24 X 1626 ²²⁴ – 30 X 1626 ²²⁵ 9 XI 1626 ²²⁶ – 2 XII 1626 ²²⁷	Warszawa Gdańsk obóz króla nad rz. Drwęcą Toruń – obrady sejmu zwycz.

²⁰⁵ Or.: AV, Arm.45, ms. 20 f.151r.

²⁰⁶ Or.: BV, Barb.Lat. 6583 f. 1r-v. Listy rekomendacyjne świadczą o planowanym dotarciu nuncjusza do: Florencji w dniu 25 XI 1622- (zob. Reg.: AV, Arm. XLV, 20 f. 151v-154v); a 26 XI 1622 do Modeny i Mantui – (zob. Reg.: AV, Arm. XLV, 20 f. 156v-157v).

²⁰⁷ Or. BV, Barb.Lat. 6582 f. 82r – wyjechał z Wenecji. Podróż do Wenecji wydłużyła się z powodu szerzącej się zarazy, która prze 20 dni blokowała także podróż kard. C de Torresa (zob. Reg.: BV, Barb.Lat 6582 f. 3r).

²⁰⁸ Or. : BV, Barb.Lat. 6583 f. 2r; Reg. : Lauro, AL., Registro f.4r.

²⁰⁹ Or.: BV, Barb.Lat. 6583 f. 3r; Reg.: Lauro, AL., Registro f.4rv.

²¹⁰ Or.: Lauro AL, Arm. B 3a, fasc. R, 2, f. 3r-4r.

²¹¹ Or.: BV, Barb.Lat. 6583 f. 9r; Reg.: Lauro, AL., Registro f.4v.

²¹² Or.: BV, Barb.Lat. 6583 f. 21r.

²¹³ Or.: BV, Barb.Lat. 6583 f. 22r; Barb.Lat. 6582 f. 105r (przybył w czwartek rano)

²¹⁴ Or.: AV, Nunz. Pol. 38 k.125r.

²¹⁵ Or.: AV, Nunz. Pol.38 148r.

²¹⁶ Or.: AV, Nunz. Pol. 38 k.187r-189r.

²¹⁷ Or.: AV, Nunz. Pol. 38 k.190 r-v.

²¹⁸ Or.: AV, Nunz. Pol. 38 k.193 r-v.

²¹⁹ Or.: AV, Nunz. Pol.38 k.198 r-v.

²²⁰ Or.: AV, Nunz. Pol. 38 k.4r-v.

²²¹ Or.: AV, Nunz. Pol. 39k. k.144r-145r .

²²² Or.: AV, Nunz. Pol. 39 f.150r-151v.

²²³ Or.: AV, Nunz. Pol. 39 f. 154r.

²²⁴ Or.: AV, Nunz. Pol. 39 k.157r-v-162r

²²⁵ Reg.: arg.: A V, Nunz. Pol. 39k. 164r-166r.

²²⁶ Or.: AV, Nunz. Pol. 39 k. 175r-176v.

²²⁷ AV, Nunz. Pol. 39 k. 172r.

- 1626-27 18 XII 1626²²⁸ – 25 VI 1627²²⁹ Warszawa
 1627 25 VI 1627²³⁰ opuszcza Warszawę
- 1630-31 przeprowadza synod w Diecezji Nola
- 1640-53 powiększa uposażenie seminarium duchownego w Nola
- 1643-55 upiększa wnętrze katedry w Nola
- 1645 przeprowadza wizytację swej diecezji
- 1655 23 VII 1655 umiera w Nola²³¹

**Il personale e l'organizzazione della nunziatura
 di Giovanni Battista Lancellotti 31-simo delegato (plenipotenziario)
 apostolico in Polonia (1622 – 1627)**

Sommario

Giovanni Battista Lancellotti (1575–1655) in seguito fu il trentunesimo nunzio papale in Polonia negli anni 1622–1627. Faceva parte della cerchia dei delegati papali accreditati nella corte, per i quali Sigismondo III dei Vasi (re della Polonia negli anni 1587–1632) e per 8 anni con una grande determinazione ambiva alla promozione a cardinale.

La problematica dell' organizzazione, il funzionamento ed il modo di lavoro della nunziatura apostolica fa parte di uno dei più grandi compiti che si presentano dinanzi agli storici della Chiesa. L'autore del sottostante contributo si occupa della edizione critica dell'atto della nunziatura e nello stesso momento prepara una prima sintesi sulla missione diplomatica di Giovanni Battista Lancellotti. Il suddetto contributo accanto ad alcune pubblicazioni di questo autore, completa non soltanto, esistente nella storiografia europea il vuoto biografico, ma (componendo le preziose mappe e tabelle) per la prima volta presenta sia lo schema organizzativo sia la composizione del personale e la residenza del nunzio a Varsavia.

L'autore avendo analizzato una ricca base di fonti, riguardante questo argomento, per la prima volta nella letteratura polacca presenta i seguenti problemi: 1. La nomina e le lettere credenziali; 2. i compiti diplomatici; 3. l'ambito del potere; 4. la struttura e il personale della nunziatura; 5. il cerimoniale diplomatico-ecclesiale; 6. la residenza del nunzio; 7. le tasse e le finanze della nunziatura; 8. l'organizzazione della posta, il ritmo e velocità del lavoro dei corrieri.

Nell'epilogo l'editore dell'atto di questa nunziatura ha fatto una prima valutazione dell'attività diplomatico-ecclesiale del Lancellotti visto in contesto degli altri nunzi papali del XVII secolo che residertero a Varsavia e in oltre presentato il suo calendario.

²²⁸ Or.: AV Nunz.Pol. 39k 183r-185r oraz 186r.

²²⁹ AV, Nunz. Pol.41 k. 86r-v.

²³⁰ AV, Nunz.Pol. 41 f. 86r.

²³¹ Nola, Archiwum Diecezjalne, Liber defunctorum I, II, III f.2v.